

TRANSPARENCY
INTERNATIONAL
Bosna i Hercegovina

» Izvještaj

Sextortion- prikrivena korupcija

Studija slučaja
Bosne i Hercegovine

Podržano od

Švedska
Sverige

Sextortion - prikrivena korupcija
Studija slučaja Bosne i Hercegovine
Urednik: Boris Divjak

Prevodilac na engleski:
Vojislav Boljanić

Tiraž
300

Štampa
Grafix

Dizajn
www.madeinbunker.com

www.ti-bih.org

© Transparency International Bosna i Hercegovina

Ovaj izvještaj je nastao zahvaljujući podršci Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (SIDA) u Bosni i Hercegovini i njegov sadržaj ne odražava nužno stavove i preporuke SIDA-e.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.541:343.353(497.6)(047.1)

SEXTORTION - prikrivena korupcija : studija slučaja Bosne i Hercegovine : izvještaj / [urednik] Boris Divjak ; [prevodilac sa engleskog Vojislav Boljanić]. - Banja Luka : Transparency International Bosna i Hercegovina, 2021 ([S. l.] : Grafix). - 68 str. : граф. прикази, табеле ; 24 cm

Тираж 300. - Анекс: стр. 62-66. - Напомене и библиографске референце уз текст.

Библиографија: стр. 84-85.

ISBN 978-99976-913-7-8

COBISS.RS-ID 133841665

» Izvještaj

Sextortion - prikrivena korupcija

Studija slučaja Bosne i Hercegovine

Banja Luka, Avgust 2021.

» Exec Summary

Autori i podrška

Transparency International u Bosni i Hercegovini

Transparency International u Bosni i Hercegovini (TI BiH) osnovan je 1. decembra 2000. godine, a s aktivnostima je krenuo početkom 2001. godine kao lokalna nevladina organizacija (NVO), akreditovana kao nacionalni ogranak ovog globalnog pokreta. Organizacija ubrzano raste i uskoro postaje vodeća NVO u Bosni i Hercegovini (BiH) u oblasti dobrog upravljanja i borbe protiv korupcije. Rad organizacije je organizovan kroz dvije kancelarije - sjedište u Banjaluci i kancelariju u Sarajevu - s ukupno 20 zaposlenih, te mrežom volontera, članova itd. Više informacija o njenom djelovanju dostupno je na web stranici:

www.ti-bih.org. Podaci predstavljeni u ovoj publikaciji u potpunosti poštuju privatnost korisnika i ni u jednom trenutku se ne objelodanjuju nikakve informacije koje bi mogle otkriti identitet nekog od korisnika koji se obratio TI BiH. Bazom podataka pomoći žrtvama korupcije upravlja se lokalno, izvan mreže, i baza se ne dijeli ni sa jednim dijelom globalnog TI-a.

Autori teksta

Amela Šarić - posljednje četiri godine angažovana je u TI BiH kao projektni istraživač. U okviru ovog radnog mjesta učestvovala je u kreiranju programa i unapređenju istraživačkog tima. Takođe, učestvuje i na administrativnom i logističkom upravljanju projektnim aktivnostima te je zadužena za prikupljanje i analizu podataka i relevantnih činjenica u vezi s realizovanim projektima. Navedene aktivnosti provodi u sljedećim oblastima: javne nabavke, sukob interesa, procesuiranje korupcije, javna uprava, finansiranje političkih stranaka i predizborne kampanje te rodna ravnopravnost.

Ana Kočo - angažovana kao istraživač u TI BiH od februara 2021. godine. Trenutno je na PHD studiju iz oblasti sigurnosnih studija na Univerzitetu u Sarajevu, gdje je i magistrirala istraživanjem iz oblasti humane sigurnosti. Tokom studija pohađala je NATO obuke "Rodne ravnopravnosti" u Centru za obuku za operacije podrške miru (Peace Support Operations Training Centre - PSOTC). Bila je istraživač pri Agenciji za osnovno, srednje i predškolsko obrazovanje u Sarajevu, te stručni saradnik za nastavu u Ministarstvu za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo. Član je Alumni grupe Konrad Adenauer fondacije, čiji je bila i stipendista, kao i projektna asistentkinja.

Enna Zone Đonlić - magistrirala je političke nauke i sociologiju na Internacionalnom univerzitetu u Sarajevu, građansko pravo na Univerzitetu u Sarajevu, te ljudska prava i demokratiju (ERMA program) na Univerzitetu u Sarajevu i Uni-

verzitetu u Bologni. Trenutno završava master studije kriminologije na Univerzitetu u Sarajevu. Tokom studija učestvovala je na seminarima, te pisala istraživanja iz oblasti rodne ravnopravnosti u saradnji sa European Student Think Tank. Viktimologija, prava i položaj žrtava dio su njenog primarnog akademsko-istraživačkog interesovanja. Prethodno radno iskustvo stekla je u Političkom odjelu Delegacije Evropske unije u BiH, te u Evropskom institutu za istraživanje politike i ljudskih prava. Sekretarka je Alumni kluba Fondacije Konrad Adenauer. U TI BiH je angažovana na poziciji istraživača od februara 2021. godine.

Jelena Pecirep - angažovana kao projektni istraživač u TI BiH od 2020. godine. Diplomirani politikolog, trenutno na master studijama iz međunarodnih odnosa. Na radnom mjestu zadužena za oblasti javnih nabavki, sukoba interesa, javne uprave i slično.

Prethodno iskustvo iz oblasti ljudskih prava i rodne ravnopravnosti stekla je višegodišnjim iskustvom u Udruženju građana "Vijeće mladih Drvar", radom na srodnim projektima sa pozicije projektnog asistenta. U publikaciji definisala pojam sextortion, te se bazirala na istraživanje publikacija koje se bave ovom problematikom.

Lejla Hodžić - ima zvanje magistricice prava iz oblasti ljudskih prava sa Centralno-evropskog univerziteta u Budimpešti, gdje se njeno istraživanje fokusiralo na reproduktivna prava žena. Prethodno je bila uključena u pravna i društvena istraživanja o pravima žena i zaštiti prava manjina tokom studija. Svoj angažman u TI BiH je započela 2016. godine kao volonter pripravnik, nakon čega je radila kao istraživač u oblasti javnih nabavki. Od 2019. godine radila je kao projektni asistent na implementaciji projekata u oblasti antikorupcijskih politika u zdravstvu, praćenja procesuiranja korupcije i rada pravosuđa u BiH. Trenutno obavlja funkciju projektna menadžerice u TI BiH.

Milena Mastalo - od 2016. godine angažovana je u TI BiH, a trenutno je na poziciji program menadžera. Kao diplomirani pravnik rad je započela u Centru za pružanje pravne pomoći u TI BiH, a u međuvremenu se posvetila istraživanjima i aktivnostima zagovaranja u više oblasti, uključujući: javne nabavke, finansiranje političkih partija, sukob interesa, transparentnosti i upravljanja javnim finansijama i dr. Zadužena je za koordinaciju tima istraživača, kao i implementaciju projekata iz različitih oblasti, između ostalog i za projekte rodne ravnopravnosti. Pored zaposlenja u TI BiH, ranije iskustvo stekla je u organizacijama koje se bave ljudskim pravima i zakonodavnim institucijama.

Boris Divjak - magistar međunarodnih studija sa Univerziteta u Readingu, Velika Britanija, a diplomirao je menadžment i ekonomiju u Readingu i Grazu, Austrija. Osnivač je Transparency Internationala BiH i prvi predsjedavajući od 2000. do 2008. godine. U tri mandata bio je i član Odbora direktora globalnog pokreta TI. Autor je publikacije Rod i korupcija u neuspjelim demokratijama - Studija slučaja BiH, u izdanju TI BiH, 2020. Profesionalno radi kao konsultant za nekoliko međunarodnih organizacija, kao što su Svjetska banka, Evropska komisija i dr., nakon višegodišnjeg zaposlenja u Svjetskoj banci, s kojom je radio u više od 20 zemalja uglavnom po Evroaziji i Africi. Ekspertiza mu je razvoj privatnog sektora

i poboljšanje poslovnog okruženja za ulaganja. Urednik je ove publikacije.

Podrška publikaciji

Autori su zahvalni sljedećim pojedincima i institucijama, bez kojih njeno objavljivanje ne bi bilo moguće:

Vlada Švedske

Od 2019. godine Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju (SIDA) pruža podršku Transparency Internationalu u Bosni i Hercegovini u jačanju dugoročnih napora i pristupa u borbi protiv korupcije i uspostavljanju vladavine zakona. Cilj je razviti nova rješenja za veoma složene i ozbiljne izazove korupcije u bh. društvu, te omogućiti održivo i dosljedno djelovanje u borbi protiv korupcije. TI BiH je zahvalan Vladi Švedske i SIDA na ovoj ključnoj podršci, bez koje ova publikacija ne bi bila moguća.

Adisa Zahiragić

TI BiH iskazuje zahvalnost Adisi Zahiragić, sutkinji Kantonalnog suda u Sarajevu i dugogodišnjoj aktivistici nevladinih organizacija koje u fokusu svog djelovanja imaju položaj žena u društvu, a koja je obavila verifikaciju preporuka u publikaciji.

Organizacije civilnog društva

Iskreno smo zahvalni organizacijama civilnog društva: Centar ženskih prava Zenica, Udružene žene Banjaluka, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar, Helsinški odbor za ljudska prava, Fondacija lokalne demokratije, Helsinški parlament građana Banjaluka i Viva žene Tuzla, koje su izdvojile vrijeme za intervju na kojima su podijelile svoje znanje i iskustvo sa nama, te dale svoj doprinos publikaciji.

» Metodologija

Analiza o pojavi "sextortiona", i to prema definicijama navedenim u uvodnom dijelu, pripremljena je na osnovu tri osnovna metodološka pristupa, tj. izvora podataka:

- Podaci dobijeni putem javnih institucija, konkretno pravosuđa: Visokog sudskog i tužilačkog savjeta BiH, te pojedinačnih sudova;
- Istraživanje i obrada medijskih i internet tekstova i objava koje ukazuju na pojavu sextortiona; i
- Istraživanje specifičnog sektora, tj. obrazovanje i konkretan fokus na institucije visokog obrazovanja, univerzitete i pojava sextortiona na njima.

U istraživanju je bio uključen tim zaposlenica Transparency Internationala BiH.

Pravosudni podaci

U cilju sprovođenja temeljnijeg istraživanja, početkom 2020. godine TI BiH je dopisom Visokom sudskom i tužilačkom savjetu (VSTS) BiH tražio pristup statističkim podacima za korupcijska krivična djela (KTK predmeti) za period 2014-2019, razvrstana prema polu prijavioca i prijavljenog. U februaru 2021. TI BiH je od VSTS BiH zatražio ažurirane podatke za period 2014-2020. godina. Pored ovih, TI BiH je posebno zatražio pristup ovim informacijama za određena krivična djela, a to su: obljuba zloupotrebom položaja (čl. 186 KZ RS) i polni odnos zloupotrebom položaja (čl. 205. KZ FBiH) i prinuda na polni odnos (čl. 206 KZ FBiH). S obzirom na to da krivično zakonodavstvo BiH ni na jednom nivou ne definiše "sextortion" kao zasebno krivično djelo, za potrebe istraživanja izdvojena su određena krivična djela protiv polne slobode i morala koja u svom sadržaju imaju elemente seksualnog nasilja/uznemiravanja i zloupotrebe moći/položaja.

Zatraženi su kumulativni podaci o prijavljenim licima s polnom strukturom kroz faze krivičnog postupka za period 2014-2019. godina, anonimizirano, odnosno prikazanih statistički/numerički. U 2021. zatražen je isti popis aktuelizovan i za 2020. godinu. Pregled uključuje sve faze postupka, od prijave i sprovođenja istrage, preko optužnica do presude, ma kakva bila.

U 2021. godini TI BiH je, na osnovu statističkih podataka VSTS koji sadrže podatke o sudovima u BiH koji su donijeli presude za relevantna krivična djela, pojedinačno tražio dodatne informacije. Putem zahtjeva za slobodan pristup informacijama zatražene su anonimizirane pravosnažne sudske odluke u predmetima koji se odnose na krivična djela: polni odnos zloupotrebom položaja/moći, tj. obljuba zloupotrebom položaja, prinuda na polni odnos i polna ucjena. Prema podacima VSTS, sudovi koji su u posmatranom periodu donijeli presude za ova krivična djela su: Općinski sud u Goraždu, Općinski sud u Tuzli, Općinski sud u Mostaru, Općinski sud u Orašju, Općinski sud u Travniku, Općinski sud u Saraje-

vu, Osnovni sud u Višegradu, Općinski sud u Širokom Brijegu - njih osam je bilo kontaktirano, a dostavljeni podaci obrađeni.

S obzirom na to da se dostavljene presude odnose na različita krivična djela, te da postoje znatne razlike u okolnostima predmetnih događaja, statusa optuženih i žrtava, presude su analizirane prema kriterijumima koji se fokusiraju na rad pravosudnih organa u postupanju po predmetima. Kriterijumi se odnose na učinkovitost organa u djelovanju po prijavljenim djelima, sudova u vođenju sudskog procesa, kao i odnosa prema optuženom i oštećenim u postupku. Imajući u vidu da zakonski okvir u BiH ne poznaje termin sextortiona, prilikom analize sudskih presuda posebna pažnja je posvećena i analizi pravne kvalifikacije djela. Procesuirani predmeti se odnose na djela koja su prijavljivana u različitim sferama života, počevši od osnovnih, srednjih i visokoškolskih ustanova, do privatnih odnosa, odnosno ljubavnih veza.

Istraživanje na univerzitetima

S obzirom na nalaze iz istraživanja i analize, TI BiH je tokom 2020. i početkom 2021. godine sproveo istraživanje na svim javnim visokoškolskim ustanovama u BiH s ciljem utvrđivanja broja i učestalosti prijava seksualnog uznemiravanja i korupcije na ovim ustanovama u periodu od 2014. do 2020. godine. Tako je TI BiH u februaru 2020. godine svim javnim univerzitetima i sveučilištima u BiH uputio zahtjev za pristup informacijama za period od 2014. do 2019. godine o:

- a) broju prijava korupcije prema polu prijavioca i prijavljenog, kao i ishod istih i
- b) broj prijava za seksualno uznemiravanje prema polu prijavioca i prijavljenog kao i ishod istih.¹

Zahtjevi su upućeni na adrese sedam univerziteta iz cijele zemlje: Univerziteta u Sarajevu, Univerziteta u Banjaluci, Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru, Univerziteta u Tuzli, Univerziteta u Zenici, Univerziteta u Istočnom Sarajevu, te Sveučilišta u Mostaru. Prema prikupljenim podacima, od 2014. rješenja o pristupu informacijama 2020. godine dostavili su Univerzitet u Zenici, Univerzitet u Banjaluci, Univerzitet u Bihaću, Univerzitet u Tuzli, te Univerzitet u Istočnom Sarajevu, dok Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru i Sveučilište u Mostaru nisu dostavili tražene podatke niti rješenje o odbijanju zahtjeva za pristup informacijama. U cilju ažuriranja podataka, TI BiH je u februaru 2021. godine univerzitetima koji su dostavili podatke uputio zahtjev za pristup gorenavedenim informacijama za period 2020. godine, dok je univerzitetima/sveučilištima koji nisu odgovorili na zahtjev TI BiH uputio zahtjev za pristup informacijama za period od 2014. do 2020. godine. Zaključno s polovinom marta 2021. godine svi univerziteti su dostavili podatke, izuzev Sveučilišta u Mostaru. Univerzitet u Sarajevu je po prijemu zahtjeva za pristup informacijama dostavio obavještenje kako ne posjeduje integralnu informaciju o ukupnom broju prijava

¹ Dopis br: 02-115 FOI od 12. 2. 2020. godine.

za sve članice Univerziteta i preusmjerio naš zahtjev svim svojim članicama, nakon čega su svi fakulteti i instituti dostavili podatke, izuzev Fakulteta zdravstvenih studija, Katoličkog bogoslovnog fakulteta, Veterinarskog fakulteta i Akademije likovnih umjetnosti. Pored nedostavljanja informacija, važno je istaknuti da je TI BiH uputio i niz urgencija, te da i nakon toga univerziteti nisu ažurno dostavljali podatke, kao i da su dostavljene informacije u nekoliko slučajeva bile nepotpune s obzirom na to da nisu dostavljeni podaci o ishodu prijave, te polu prijavljenog i prijavioca.

Praćenje medija i društvenih grupa

U svrhu potpunijeg prikaza stvarnog stanja ove kompleksne teme, istraživački tim posebno se bavio monitoringom medijskih napisa i online grupa koje su se bavile srodnom tematikom. Javni istupi žrtava, inspirisani pričom glumice Milene Radulović, pokrenuti su na Facebook stranici, a potom i grupi "Nisam tražila" u januaru 2021. godine. Pojedinačne priče, najčešće žrtava, a rjeđe svjedoka, poslužile su kao izvor za stvaranje realne slike.

Takođe je obrađena i baza podataka Centra za pružanje pravne pomoći u borbi protiv korupcije (ALAC). TI BiH pridaje poseban značaj pružanju pravne pomoći u borbi protiv korupcije, a njegov ALAC pruža pravnu pomoć građanima od 2003. godine. U tom periodu TI BiH je radi pravnih savjeta kontaktirao više od 20.000 građana, a do danas je postupano po preko 2.500 dokazanih i dobro utemeljenih slučajeva u vezi s korupcijom. Međutim, zanemariv je broj prijavljenih slučajeva koji se odnose na sextortion, ali sve relevantne pojave su isto tako predstavljene u publikaciji.

Ostalo

Uspostavom partnerske saradnje na realizaciji ovog dokumenta, podaci su prikupljeni i od nevladinog sektora kroz direktne razgovore/intervjue i to sa: Centar ženskih prava Zenica, Udružene žene Banjaluka, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar, Helsinški odbor za ljudska prava, Fondacija lokalne demokratije, Helsinški parlament građana Banjaluka i Viva žene Tuzla. Ove organizacije imaju prethodnog iskustva u radu sa žrtvama seksualnih delikata i upoznate su s problematikom bliskom sextortionu. Razgovori su dali kvalitetan uvid u status i ranjivost žrtve, te njihovo suočavanje sa sudskim aparatom i mrežom zaštite, bilo javnog sektora ili nevladinog. Iskustva intervjuisanih pojedinaca iz ovih organizacija su takođe utkana u publikaciju.

» Uvod

Definicija sextortiona

“Postoje mnogi oblici seksualnog iskorištavanja, zlostavljanja, uznemiravanja i diskriminacije i svi oni predstavljaju razlog za ozbiljnu zabrinutost svih kojima je stalo do ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Ono što razlikuje sextortion od svih drugih oblika seksualnog nasilja jeste to što u sebi sadrži i komponentu korupcije i seksualnu komponentu.”²

Termin sextortion kao vrsta korupcije upotrijebljen je prvi put 2008. godine kada su članovi međunarodne asocijacije žena sudija primijetili da sudije iz različitih dijelova svijeta uočavaju vrstu korupcije o kojoj se rijetko govori.³ Od tada pa do danas termin sextortion se koristi kada se želi definisati zloupotreba povjerenog položaja i moći s ciljem seksualne iznude. Dakle, sextortion je koruptivna radnja i oblik seksualnog iskorištavanja koji upotrebljava nefizičku prinudu isključivo radi iznuđivanja seksualnih usluga od žrtve.

Da bi se pojam sextortion dodatno obrazložio, neophodno je naglasiti da se, kao nerazdvojni elementi, u definisanju javljaju dva termina: seksualna aktivnost, pri čemu se podrazumijeva eksplicitni ili implicitni zahtjev za bilo kakvom vrstom seksualne radnje, uključujući polnu radnju ili prikazivanje određenog dijela tijela, i korupcija koja podrazumijeva postojanje autoriteta ili lica koje zahtijeva seksualnu aktivnost, pri čemu iskorištava svoju dominantnu poziciju i zloupotrebljava položaj koji mu je povjeren. Dalje, korupcija, kao komponenta sextortiona, mora sadržavati ključne elemente kao što je zloupotreba položaja, te mora detektovati lice koje zloupotrebljava povjerenu moć. Zatim mora sadržavati psihološku prinudu, odnosno elemente pritiska na pojedinca pri čemu se isključuje fizička prisila, i takozvana “ovo za ono” situacija u kojoj počinitelj zahtijeva seksualnu uslugu u zamjenu za određenu korist. Treba naglasiti da slučajevi seksualnog uznemiravanja, seksualnog zlostavljanja ili rodno zasnovano seksualno nasilje u kome izostaju tri prethodno navedena uslova, ne spadaju pod djela korupcije i ne mogu se svrstati pod sextortion.⁴ Dubljim tumačenjem pojma pridodaje se argument da polna aktivnost ne mora sadržavati fizičku formu poput dodirivanja, već ona može biti bilo koji oblik aktivnosti kao što je izlaganje dijelova tijela, učestvovanje u telefonskom seksu, slanje eksplicitnog sadržaja poput razgoličenih fotografija ili video-snimaka. S druge strane, fizička komponenta poput neprijetnog dodirivanja spada pod seksualnu aktivnost kao element sextortiona.

² D Naming, Ending and Shaming Sextortion (2012), International Association of Women Judges; https://www.unodc.org/res/ji/import/guide/naming_shaming_ending_sextortion/naming_shaming_ending_sextortion.pdf

³ Breaking the Silence Around Sextortion (2020), Transparency International; <https://www.transparency.org/en/publications/breaking-the-silence-around-sextortion>

⁴ Ibid.

Bilo koja druga aktivnost neseksualne prirode nije sextortion.

U publikaciji koju je izdao Transparency International 2020. godine sextortion se definiše kao oblik korupcije u kojem je seks, umjesto novca, valuta ucjene. Pod ovim se, takođe, podrazumijeva da sextortion simbolizuje disbalans moći između počinioca i žrtve, pri čemu je žrtva dovedena u izuzetno težak položaj koji olakšava pristajanjem na eksplicitnu radnju. Inferiornost žrtve u odnosu na počinioca omogućava manipulaciju nad pojedincem, te čini ucjenu sredstvom za dolazak do željenog cilja.

Oblik seksualnog iskorištavanja koji se javlja kada ljudi na određenim pozicijama (bilo da su državni službenici, sudije, prosvjetni radnici, zaduženi za sprovođenje zakona ili da su poslodavci) nastoje da iznude seksualne aktivnosti u zamjenu za nešto na šta imaju uticaj ili što je u njihovoj moći naziva se sextortion⁵. Česta je zabluda da se sextortion pojavljuje uglavnom na radnom mjestu, tj. u bilo kojoj oblasti i situaciji u kojoj je zloupotreba položaja moguća, bez obzira na to čime se počinitelj bavi. Seksualni zahtjevi počinitelja isključivo su vezani za poziciju koja im je povjerena i obavezno kao posljedicu omogućavaju žrtvi određenu vrstu koristi. Iako je termin korist poprilično neprikladan iz ugla žrtve, podrazumijeva se da je žrtva saglasna sa zahtjevima ukoliko će zauzvrat imati određen benefit, tj. korist. Ono što u svim procesima za dokazivanje sextortiona može predstavljati problem jeste tvrdnja da je žrtva bila saglasna sa zahtjevima i da je pristala na “ovo za ono” ponudu.

Praksa koja ljude lišava dostojanstva i njihovih osnovnih ljudskih prava i u kojoj se za usluge iz oblasti npr. zdravstva ili obrazovanja moraju pružiti određene seksualne usluge, jeste upravo seksualno iznuđivanje ili sextortion.⁶ Sextortion se vrši nad licima koja su ranjiva i često se nalaze u teškim situacijama, a koje pristanak na seksualne aktivnosti može poboljšati. Dakle, jasno je da je počinitelj i te kako svjestan svoje pozicije i položaja žrtve, te stoga namjerno iskorištava po žrtvu nepovoljnu situaciju.

U izvještaju o primjeni zakonodavnih i drugih mjera koje su propisane Konvencijom Savjeta Evrope o sprečavanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici, odnosno Istanbulske konvencije, koju je sproveo Grevio⁷, navodi se da je sextortion i svako korištenje seksualno orijentisanog materijala koji se često dobija pod lažnim izgovorom, odnosno da pod sextortion spada i ucjena o objelodanjivanju seksualno eksplicitnog sadržaja, koji je počinitelj iznudio od žrtve. Ovdje se misli da je pod opravdanjem da će žrtva imati određenu korist od pristanka na seksualnu uslugu ili aktivnost, počinitelj ucjenom produžio nepovoljan položaj, odnosno produbio neravnotežan odnos prema žrtvi.

⁵ Sextortion A crime of corruption and sexual exploitation (2019), International Bar Association; <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=E5E451C2-A883-4518-B0ED-5AAAEBCCDD5AA>

⁶ Global Corruption Barometer: Latin America and the Caribbean 2019 - Citizens' Views and Opinions of Corruption (2019), Transparency International; <https://www.transparency.org/en/publications/global-corruption-barometer-latin-america-and-the-caribbean-2019>

⁷ Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (2020), The Netherlands; <https://rm.coe.int/grevio-report-on-netherlands/1680997253>

Osnovni problem u vezi sa sextortionom jeste što termin kao takav nije zakonodavno zastupljen u većini zemalja i iako je prepoznat kao rodni oblik korupcije, ne nalazi se u zakonima i zakonskim odredbama, već se dovodi u vezu sa zakonima koji u sebi sadrže elemente sextortiona, najčešće zakona o rodnoj ravnopravnosti, krivičnog zakona, zakona o zabrani diskriminacije ili zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu. Takođe, dodatni problem jeste i nedovoljno raširena svijest o postojanju ovog oblika korupcije, te siromašna dokumentacija o praksi dokazivanja i institucionalnim mehanizmima utvrđivanja sextortiona.

Iako relativno nov termin, pokret koji predvode međunarodne organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava i koje imaju vodeću ulogu u edukaciji i informisanju javnosti o fenomenu sextortiona, uspjele su u značajnoj mjeri definisati i opisati problematiku, kao i dati smjernice prema kojima društvo može organizovano pristupiti borbi protiv sextortiona. Širenje svijesti i rušenje stigme neupitno su izazovan zadatak, ali posljednja decenija je dokaz da se ovom problemu sve više posvećuje pažnja te da mu se pristupa s empirijskim činjenicama koje pružaju jasne temelje za dalji rad i borbu protiv sextortiona. Ovaj, iako pravno slabo definisan društveni fenomen, postaje sve značajnije utemeljen kao problem kojem se treba značajno i nepovratno posvetiti, sve dok ne bude normativno objedinjen i sve dok žrtva ne bude imala jasno definisane instrumente za dokazivanje sextortiona. Svi alati na raspolaganju u borbi protiv počinitelaca treba da su zakonski uokvireni, jasni i svakom pojedincu dostupni za upotrebu. Iako je pred velikim brojem država još uvijek dug put do postavljanja pravnog uporišta kojim bi se žrtva služila u dokazivanju slučaja sextortiona, pozitivni primjeri iz prakse predstavljaju putokaze u kojem pravcu treba ići. Mada se i pred žrtvama nalazi dug i mukotrpan put, i mada sistemski države još uvijek ne pokazuju dovoljan stepen zrelosti prema ovom problemu, apsolutno je neupitno da li će morati istom ozbiljnije pristupiti. Ostaje pitanje kako i kada izvršiti pritisak da se u procedure promjena uđe ranije. Do tada, bitno je podizati svijest sredine o problemu s kojim se svakodnevno susreću osobe u našem okruženju, te kao društvo pružiti podršku onima koji su se suočili sa sextortionom.

Veza sextortiona s korupcijom

Dovodeći u vezu pojmove korupcija, zloupotreba položaja i moći sa seksom i uznemiravanjem, nameće se zaključak da prethodno navedene pojmove treba obuhvatiti pod jedinstven društveni fenomen - *sextortion*. Korupcija je pojava zastupljena u svim oblicima i segmentima društva, te kao pojam ne predstavlja novinu. Međutim, ukoliko se poveže sa seksualnim elementima kreira se za sada pretežno pravno nedefinisan oblik ucjenjivanja, koji za cilj ima iskorištavanje nepovoljnog statusa pojedinca, te iznudu seksualne aktivnosti kao posljedicu diskriminatornog položaja. Korupcija, odnosno koruptivna radnja koja u sebi sadrži elemente seksualnog uznemiravanja ili zlostavljanja, posljednjih godina na sebe skreće pažnju mnogo više nego što je to bio slučaj u prošlosti. Iako je, kao posljedica zloupotrebe položaja i kao društvena anomalija, postojala i mnogo ranije, period od posljednjih 15 godina intenzivira aktivnosti na definisanju iskorištavanja moći u svrhu pribavljanja seksualnih usluga i iskorištavanja pojedinaca koji se nalaze u nezavidnim situacijama. Nastojeći da se pri definisanju izbace

oblici seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja koji nemaju vezu s korupcijom, jasno se naglašava da koncept sextortiona kao ključne elemente ima korupciju i seksualnu komponentu i da su oni nerazdvojni segmenti jedinstvene pojave. Bilo koji drugi oblik seksualnog uznemiravanja ne spada pod termin sextortion, kao što niti bilo koja druga koruptivna radnja nije dio tog konkretnog koncepta. Kako je spomenuto u prethodnim publikacijama, valuta ucjene nije novac, već iznuda seksualne prirode.

Rod i korupcija u BiH

Publikacija Rod i korupcija - TI BiH iz 2020. godine je pripremljena na bazi kvantitativnog istraživanja zasnovanog na ispitivanju javnog mnjenja na reprezentativnom državnom uzorku od 1.300 građana i kvalitativnoj analizi baze podataka pravne pomoći žrtvama korupcije. Zbog visokog nivoa korupcije i fenomena zarobljene države koji pogađa sve sektore u zemlji, Bosna i Hercegovina predstavlja neuspjelu demokratiju. U takvom društvu rodni jaz je značajan, mada su na tom polju primjetna postepena poboljšanja kao rezultat osnaživanja mladih žena, naročito pružanjem pristupa obrazovanju, što je starijim generacijama bilo uskraćeno, posebno u tradicionalnijim ruralnim područjima. U situacijama gdje je taj jaz evidentan, izlaganje žena korupciji se razlikuje: "tradicionalne" žene u manjoj mjeri dolaze u kontakt s administracijom, a samim tim i korupcijom, pa im je i teže ustati u odbranu sopstvenih prava. Obrazovane, mlađe žene, i to uglavnom zaposlene, pokazuju veću svijest o nepravdi nego muškarci, kao i veću spremnost da joj se suprotstave. Stanovište da su žene u prosjeku pravičniji pol i da bi bilo bolje da se na čelu zemlje nalaze žene, ne nailazi na širu podršku u BiH - oba se pola doživljavaju i djeluju slično u odnosu na korupciju.

Rezultati istraživanja pokazuju da u uslovima istih socio-ekonomskih mogućnosti žene ne bi insistirale na pravdi u društvenim sektorima (obrazovanje, zdravstvo itd.) ništa više nego muškarci. Prosječno ograničenija mogućnost angažovanja na ovom polju usljed značajnih rodni nejednakosti prisiljava žene na selektivniji pristup i djelovanje samo u situacijama koje ih lično pogađaju: kada same postanu žrtve korupcije pokreću aktivnosti koje će im pomoći da riješe problem. Iako se na prvi pogled može učiniti da žene u BiH ne djeluju za opšte dobro, u ovako zahtjevnim i korumpiranim sredinama žene su vrlo ranjive, prisiljene da rješavanju problema pristupaju kroz prizmu sopstvenih prioriteta i da se primarno angažuju na pitanjima koja se tiču njih lično. Takav pristup ima veze s lokalnim kontekstom u BiH, a ne s individualnom ili rodnom pravednošću. Pristup pravosuđu izgleda ujednačen između polova - nema dokaza da se žene sreću s diskriminacijom pred sudovima. Kada je u pitanju segment žena koje su odlučne u traženju pravde, njihova svijest o pravima je prilično visoka i sposobne su da se snađu u pravnom sistemu, uključujući i pristup pravnoj pomoći putem alternativnih kanala (npr. TI BiH ALAC).

» Pregled pravnog i institucionalnog okvira

Državni nivo

Kao i u mnogim drugim zemljama u kojima krivično zakonodavstvo ne tretira specifično sextortion, postoje druga krivična djela koja mogu biti povezana sa sextortionom, a nalaze se u zakonima na državnom i entitetskim nivoima. Prije svega, u BiH je **Zakonom o ravnopravnosti polova** definisano seksualno uznemiravanje, kao i obaveze javnih organa i poslodavaca u sprečavanju i zaštiti od uznemiravanja.

Prema Zakonu o ravnopravnosti polova BiH seksualno uznemiravanje kao i samo uznemiravanje predstavljaju oblik diskriminacije na osnovu pola.

Četiri su osnovna elementa koja je neophodno ispuniti da bi se neko ponašanje moglo smatrati uznemiravanjem na osnovu pola ili seksualnim uznemiravanjem: subjektivni element, radnja, priroda radnje i posljedice. Ovi elementi proizlaze iz same zakonske definicije uznemiravanja na osnovu pola ili seksualnog uznemiravanja i oni moraju biti kumulativno ispunjeni.⁸

Zakonom se na jasan način definiše obaveza svih poslodavaca u sprečavanju seksualnog uznemiravanja. Takođe, Zakon definiše i obavezu vlasti u zaštiti od diskriminacije i seksualnog uznemiravanja.

U okviru **Krivičnog zakona BiH** pronalazimo sljedeća krivična djela koja se mogu dovesti u vezu sa sextortionom: zloupotreba položaja ili ovlaštenja (član 220), nesavjestan rad u službi (član 224), te međunarodna trgovina ljudima (185) i međunarodno navođenje na prostituciju (187).

Zakon o radu u institucijama Bosne i Hercegovine takođe dotiče djela koja se mogu dovesti u vezu sa sextortionom. Tako član 86e ovog zakona definiše i pojašnjava uznemiravanje i seksualno uznemiravanje, dok član 86f dalje pojašnjava prava žrtava u slučaju istih. Tu je i **Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine** koji definiše povrede službenih dužnosti koje uključuju nasilje na osnovu pola ili polne orijentacije, uznemiravanje na osnovu pola i seksualno uznemiravanje.

⁸ <https://arsbih.gov.ba/osnovne-informacije-2/> (objavljeno 19. 01. 2014.)

Podnošenje prijave/tužbe nadležnom organu i podnošenje prijave/zahtjeva za pokretanje disciplinskog postupka

Prijava se podnosi tužiocu, pismeno ili usmeno. Ukoliko tužilac ocijeni da postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo, donosi se naredba o sprovođenju istrage. U naredbi tužioca se navodi koje okolnosti treba istražiti i koje istražne radnje treba preduzeti. O nesprovođenju istrage, kao i o razlozima za to, tužilac obavještava oštećenog i podnosioca prijave u roku od tri dana. Oštećeni i podnosilac prijave imaju pravo podnijeti pritužbu u roku od osam dana uredu tužioca. (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine)

Datim zakonskim rješenjima pokriveno je dosta elemenata sextortiona, međutim bitno je napomenuti da isti nije prepoznat kao rodni oblik korupcije čime se ne podstiče javna svijest da se ovakvi postupci mogu smatrati djelima korupcije. Samim tim se onemogućava i postrožavanje krivičnih odredaba i umanjuje značaj ovih djela.

Entitetski nivo: FBiH i RS

Entitetski krivični zakoni definišu mnogo više krivičnih djela koja imaju elemente prisutne u slučajevima sextortiona, kao što su: bludne radnje, zlostavljanje u obavljanju službe, navođenje na prostituciju, trgovina ljudima, polni odnos sa zloupotrebom položaja, povreda ravnopravnosti u zapošljavanju, povreda prava iz radnog odnosa, primanje dara i drugih oblika koristi, nesavjestan rad u službi itd. Imajući u vidu postojanje zakona na više nivoa, u svrhu ove analize izdvojice se najznačajnija krivična djela koja se mogu dovesti u vezu sa sextortionom.

Federacija Bosne i Hercegovine

Ukoliko posmatramo sextortion u okviru institucija na nivou FBiH, izuzetno je značajan član 182 koji se odnosi na zlostavljanje u obavljanju službe.

Krivični zakon FBiH takođe kriminalizuje povrede ravnopravnosti u zapošljavanju, te predviđa kaznu zatvora od tri mjeseca do tri godine za onog "ko uskrati ili ograniči pravo građanima na slobodno zapošljavanje na području Federacije pod jednakim uslovima koji vrijede u mjestu zapošljavanja", u članu 279. Kada je riječ o povredama prava koja proizlaze iz radnog odnosa, član 280 predviđa sljedeće: "Ko kršenjem propisa ili opšteg akta ili kolektivnog ugovora o zasnivanju ili prestanku radnog odnosa, o plati ili drugim primanjima, o radnom vremenu, o odmoru ili odsustvu, zaštiti žena, omladine i invalida ili o zabrani prekovremenog ili noćnog rada uskrati ili ograniči zaposleniku pravo koje mu pripada, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine."

Glava XIX Krivičnog zakona FBiH definiše krivična djela protiv polne slobode i morala, u okviru kojih se, između ostalih, nalazi i krivično djelo polni odnos zloupotrebom položaja, kažnjivo od tri mjeseca do pet godina, u zavisnosti od statusa počinioca krivičnog djela. Tako član 206 (prinuda na polni odnos) predviđa: *“Ko drugu osobu prisili na polni odnos ili s njim izjednačenu polnu radnju ozbiljnom prijetnjom nekim teškim zlom, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina”*.

Zloupotreba vlasti ili uticaja se takođe spominje u članu 210a, stav (1) Krivičnog zakona FBiH, koji primarno definiše krivično djelo trgovina ljudima.

Iako Krivični zakon FBiH u Glavi XXXI tretira krivična djela podmićivanja i krivična djela protiv službene i druge odgovorne funkcije, u kojima bi se po prirodi moglo pronaći i krivično djelo sextortion ili njegov ekvivalent na domaćem jeziku, to nije slučaj. Značajno je ipak da član 383 predviđa kaznu zatvora od šest mjeseci do pet godina za zloupotrebu položaja ili ovlaštenja.

Republika Srpska

Krivični zakon RS u Glavi XIV definiše krivična djela protiv polnog integriteta: silovanje, polna ucjena, obljuba nad nemoćnim licem, obljuba zloupotrebom položaja, navođenje na prostituciju, polno uznemiravanje i bludne radnje. Pored toga, Krivični zakon RS sadrži dosta više članova koji specifično definišu krivična djela s rodnom komponentom nego što je to slučaj s Krivičnim zakonom FBiH, te se može zaključiti da time pokriva većinu djela koja se dovode u vezu sa sextortionom.

Za razliku od Krivičnog zakona FBiH koji nema zaseban član koji tretira polno uznemiravanje, Krivični zakon RS u članu 170 definiše polno uznemiravanje. Prema ovom članu Zakona, *“ko polno uznemirava drugo lice koje se prema njemu nalazi u odnosu podređenosti ili zavisnosti ili koje je posebno ranjivo zbog uzrasta, bolesti, invaliditeta, zavisnosti, trudnoće, teške tjelesne ili duševne smetnje, kazniće se kaznom zatvora do dvije godine.”*

Takođe, član 166 koji se odnosi na polnu ucjenu sadrži elemente sextortiona: *“Ko drugog prinudi na obljubu ili s njom izjednačenu polnu radnju prijetnjom da će se za to lice ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njegovoj časti ili ugledu ili prijetnjom nekim drugim teškim zlom, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina.”*

Slično Krivičnom zakonu FBiH, Krivični zakon u RS predviđa da *“ko zloupotrebom svog položaja navede na obljubu ili s njom izjednačenu polnu radnju lice koje se prema njemu nalazi u odnosu kakve podređenosti ili zavisnosti, kazniće se kaznom zatvora od dvije do pet godina”*, za krivično djelo obljuba zloupotrebom položaja u članu 168.

Ono što se izdvaja u Krivičnom zakonu RS jeste krivično djelo povreda ljudskog dostojanstva zloupotrebom službenog položaja ili ovlaštenja, koje je zabranjeno članom 329, i koje se direktno dotiče zlostavljanja, tjelesne povrede, zastrašivanja, koji su bitni elementi sextortiona, a kažnjava se pored novčane i zatvorskom kaznom do tri godine.

Slično kao u FBiH, zlostavljanje na radu je zabranjeno u članu 210 Krivičnog zakona RS.

Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske se takođe dotiču djela koja se mogu dovesti u vezu sa sextortionom.

Brčko distrikt

Kada je riječ o Brčko Distriktu, Krivični zakon je generalno usklađen sa ostatkom krivičnog zakonodavstva u državi, te se krivična djela koja imaju elemente sextortiona ne razlikuju znatno od drugih nivoa vlasti. Iz tog razloga, posebno izdvajamo isključivo sljedeća krivična djela:

Krivičnim zakonom Brčko Distrikta zabranjen je spolni odnos zloupotrebom položaja u članu 202:

- *„(1) Ko zloupotrebom svoga položaja navede na spolni odnos ili s njim izjednačenu spolnu radnju drugo lice koje se zbog imovinskog, porodičnog, društvenog, zdravstvenog ili drugog stanja ili teških prilika nalazi prema njemu u odnosu ovisnosti, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.*
- *(2) Nastavnik, odgojitelj, roditelj, usvojlac, staralac, očuh, maćeha ili drugo lice koje iskorištavajući svoj položaj ili odnos prema maloljetniku koji joj je povjeren radi učenja, odgoja, čuvanja ili njege izvrši s njim spolni odnos ili s njim izjednačenu spolnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.”*

Prinuda na spolni odnos Član 203 *„Ko prisili na spolni odnos drugo lice ozbiljnom prijetnjom da će za njega ili njemu bliskom licu otkriti nešto što bi teško škodilo njegovoj časti ili ugledu ili ozbiljnom prijetnjom nekim drugim teškim zlom, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.”*

Zloupotreba položaja ili ovlasti Član 377 *„Službeno ili odgovorno lice u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine koje iskorištavanjem svog službenog položaja ili ovlasti, prekoračivši granice svoje službene ovlasti ili ne obavivši svoje službene dužnosti, pribavi sebi ili drugome kakvu korist, drugome nanese kakvu štetu ili teže povrijedi prava drugoga, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.”*

» Praksa u BiH

Istraživanje na univerzitetima

Prethodna istraživanja TI BiH, kao i podaci kojima organizacija raspolaže na osnovu prijave korupcije i kršenja ljudskih prava i sloboda, pokazuju da su prijave korupcije u sektoru obrazovanja izuzetno osjetljive zbog nepredvidivog ishoda spora i posljedično otežanog pristupa uslugama. Shodno tome, značajan je broj anonimnih prijava korupcije u obrazovanju. Prema studiji TI BiH objavljenoj 2020. godine o uticaju korupcije po polu, a koja je obuhvatila i bazu slučajeva prijavljenih Centru za pružanje pravne pomoći (ALAC), obrazovanje je sektor s najvećim brojem prijava podnesenih od strane žena. Takođe, istraživanje je pokazalo da uprkos tome što ne postoji očigledna podjela između muškaraca i žena u percepciji korumpiranosti obrazovnog sektora, žene korupciju u obrazovanju uglavnom dožive tokom školovanja/studiranja. Indikativno je i to da studentice čine "najkritičnije" nastrojenu društvenu grupu prema korupciji u obrazovanju.⁹

S obzirom na nalaze iz istraživanja i analize, TI BiH je tokom 2020. i početkom 2021. godine sproveo istraživanje na svim javnim visokoškolskim ustanovama u BiH s ciljem utvrđivanja broja i učestalosti prijava seksualnog uznemiravanja i korupcije na ovim ustanovama u periodu od 2014. do 2020. godine. Zahtjevi su upućeni na adrese osam univerziteta iz cijele zemlje: Univerziteta u Sarajevu, Univerziteta u Banjaluci, Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru, Univerziteta u Tuzli, Univerziteta u Zenici, Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Univerziteta u Bihaću te Sveučilišta u Mostaru, što je detaljnije opisano u metodološkom segmentu ove publikacije.

Prema prikupljenim podacima, od 2014. do 2020. godine Univerzitet u Zenici, Univerzitet u Tuzli, Sveučilište u Mostaru i Univerzitet u Bihaću su imali prijave korupcije, dok su prijave seksualnog uznemiravanja imali samo Univerzitet u Banjaluci, Univerzitet u Bihaću, te Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Sarajevu. Svi ostali univerziteti, kao i fakulteti i instituti Univerziteta u Sarajevu koji su dostavili pojedinačne informacije, u navedenom periodu nisu imali nijednu registrovanu prijavu korupcije ili prijavu seksualnog uznemiravanja.

Univerzitet u Zenici je u periodu od 2014. do 2020. godine imao ukupno pet prijava korupcije, od čega su četiri prijave podnijeli prijavitelji muškog pola, a jednu prijavu osoba ženskog pola, koje su bile upućene protiv četiri osobe muškog pola i protiv jedne osobe ženskog pola. Prijava seksualnog uznemiravanja na ovom univerzitetu nije bilo. Univerzitet nije dostavio podatke o ishodu prijava korupcije.

⁹ Divjak, B. "Rod i korupcija u neuspjelim demokratijama: Studija slučaja Bosne i Hercegovine." TI BiH 2020; <https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2020/06/Rod-i-korupcija-u-neuspjelim-demokratijama-april-2020.pdf>

Univerzitet u Banjaluci u pomenutom periodu nije imao prijave korupcije, dok je zabilježena samo jedna prijava seksualnog uznemiravanja po kojoj je sproveden disciplinski postupak protiv prijavljenog lica nepoznatog pola, koji je rezultirao utvrđenom težom povredom radne obaveze zbog čega je izrečena disciplinska mjera i to novčana kazna u visini od 20% od neto plate u trajanju od tri mjeseca.

Univerzitet u Bihaću je imao 16 zabilježenih prijava korupcije, od čega su sve podnesene anonimno, te pol prijavitelja nije poznat. Prijave su se uglavnom odnosile na krivična djela zloupotreba položaja ili ovlaštenja i nesavjestan rad u službi. Prema polu prijavljenog lica, 11 prijava je podneseno protiv lica muškog pola, tri protiv lica ženskog pola, te su bile dvije prijave protiv lica nepoznatog pola. Kad je riječ o ishodu navedenih prijava, četiri prijave su okončane naredbom o obustavi istrage, a sedam prijava naredbom o nesprovođenju istrage. S druge strane, za dvije prijave donesene su presude, te tri postupka nisu okončana. Za isti period na Univerzitetu je bila jedna prijava za seksualno uznemiravanje iz 2017. godine, koju je podnijelo lice ženskog pola protiv lica muškog pola, i koja je bila odbačena.¹⁰

Univerzitet u Tuzli je dostavio informaciju da je tokom 2020. godine bila jedna anonimna prijava korupcije, nakon koje je urađena provjera navoda iz prijave, za koju je utvrđeno da je neosnovana.¹¹

Akademija scenskih umjetnosti u Sarajevu dostavila je informaciju da nije imala prijavu za korupciju u periodu od 2014. do 2020. godine. Bez odgovora da li je Akademija imala prijavu za seksualno uznemiravanje u periodu od 2014. do 2020. godine, Akademija je dostavila sljedeći odgovor TI BiH:

*"Akademija je formirala savjetovano tijelo kojem se svi zaposlenici/studenti mogu obratiti u slučaju da dožive bilo koji oblik uznemiravanja. U 2021. godini savjetodavnom tijelu obratilo se 16 osoba koje su navele da su doživjele određeno uznemiravanje. Od navedenih 16 osoba, dekan Akademije je zvanično zaprimio devet prijava za seksualno uznemiravanje. Zaprimljeno je pet anonimnih prijava, a četiri prijave su podnesene od strane osoba ženskog pola. Prijavljena osoba je muškog pola. Sve prijave su prosljeđene Kantonalnom tužilaštvu KS i Tužilaštvu BiH. Takođe je pokrenut postupak pred Etičkim odborom Akademije scenskih umjetnosti."*¹²

Na osnovu dostavljenih i analiziranih podataka, sa izuzetkom Univerziteta u Bihaću, primjetan je vrlo mali broj prijava korupcije i seksualnog uznemiravanja na visokoškolskim ustanovama u BiH. Dok ova informacija stvara privid da na javnim visokoškolskim ustanovama nema korupcije niti seksualnog uznemiravanja, svjedočanstva studenata i studentica, te prijave koje TI BiH zaprima, ukazuju na činjenicu da su korupcija i seksualno uznemiravanje i te kako prisutni na visokoškolskim ustanovama, ali da su mehanizmi prijave nepostojeći ili nefunkcionalni.

¹⁰ Rješenje Univerziteta u Bihaću br: 02-1081/20 od 20. 02. 2020.

¹¹ Rješenje Univerziteta u Tuzli br: 01-773-2/21 od 17. 02. 2021.

¹² Rješenje Akademije scenskih umjetnosti Sarajevo br: 03-5/57 od 23. 02. 2021.

Formalni mehanizmi prevencije i prijave

Određeni univerziteti i njihove članice su u svojim dopisima dostavljali dodatne podatke, koji pojašnjavaju postojeće interne akte i mehanizme prijave korupcije i seksualnog uznemiravanja na visokoškolskim ustanovama. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, koji je 2015. godine pogodila afera "Diploma", u kojoj su profesori ovog fakulteta bili optuženi za polni odnos zloupotrebom položaja sa studenticama na ovom fakultetu zarad upisivanja prolaznih ocjena,¹³ obavijestio je TI BiH o usvojenim internim aktima u oblasti sprečavanja korupcije i seksualnog uznemiravanja. Naime, pored toga što je ovaj fakultet 2017. usvojio Plan integriteta, 2018. su usvojene i Smjernice za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja "u kojima se iskazuje posvećenost principima ravnopravnosti polova i stvaranju atmosfere uzajamnog poštovanja u kojoj studenti i studentice, akademsko osoblje i zaposleni rade i stiču znanja. Takođe, Pravni fakultet redovno preduzima radnje preventivnog karaktera tako što obavještava sve studente i studentice, akademsko osoblje i zaposlene o postojanju internog akta i mehanizama prijave. Internu proceduru za rješavanje seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja sprovodi savjetnica za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja."¹⁴

Pored Pravnog fakulteta u Sarajevu, smjernice za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja postoje na pojedinim fakultetima Univerziteta u Sarajevu, poput Fakulteta političkih nauka i Fakulteta za kriminalistiku kriminologiju i sigurnosne studije, kao i na Univerzitetu u Istočnom Sarajevu i Univerzitetu u Banjaluci. Preostale visokoškolske ustanove takođe imaju usvojene interne akte koji dijelom regulišu uznemiravanje i seksualno uznemiravanje, ali se u većini ustanova ove odredbe nalaze u kodeksima ponašanja/etičkim kodeksima, kodeksima profesionalne etike i sličnim internim aktima.

Ipak, da postojeći mehanizmi nisu prepoznati kao funkcionalni, učinkoviti i, najvažnije, povjerljivi za žrtve seksualnog uznemiravanja, pokazala su mnogobrojna svjedočanstva studentica na visokoškolskim ustanovama širom BiH na početku 2021. godine. To potvrđuju i nalazi istraživanja TI BiH na univerzitetima, gdje je većina ustanova dostavila informaciju da nema evidentiranih prijava seksualnog uznemiravanja u periodu od prethodnih pet godina.

Realnost kroz istupe žrtava

Javni istupi žrtava, inspirisani pričom glumice Milene Radulović, masovno kreću na Facebook stranici, a potom i grupi "Nisam tražila" u januaru 2021. godine, koju su pokrenule četiri bivše glumice Akademije scenskih umjetnosti u

Sarajevu.¹⁵ Kreirajući siguran, javni prostor u kojem se o seksualnom nasilju, seksualnom uznemiravanju, kao i o drugim oblicima rodno zasnovanog nasilja govori otvoreno, u kratkom su se periodu grupa i stranica formirale kao svojevrsni pokret osnaživanja žrtava i prekidanja šutnje kroz empatiju, solidarnost i snagu u brojevima. Iako su svjedočanstva i ispovijesti na stranici mnogobrojna i raznovrsna, nemali broj njih odnosi se na dešavanja na javnim visokoškolskim ustanovama u BiH.

Odmah po formiranju grupe, u mnogobrojnim svjedočenjima na grupi po sadržaju i broju izdvojila su se svjedočenja, navodno, trenutnih i bivših studentica Akademije scenskih umjetnosti Univerziteta u Sarajevu. Kompilacijom i komparacijom iskaza utvrđeno je da svako svjedočanstvo o iskustvu na Akademiji scenskih umjetnosti Univerziteta u Sarajevu sadrži slične ili iste elemente: "Na prijemnom ispitu za glumu, ja i još desetak djevojaka koje smo prošle u uži krug, sjedile smo samo u gaćicama i jedna po jedna je ustajala i stajala dok je profesor kružio oko nje, dodirivajući je štapom, a potom i rukom po leđima, nogama, vratu i ramenima"... "Tad već nisam bila studentica, već mlada koleginica, kada mi je jedan bivši profesor u kafani pričao o tome kako je izbačen sa prošlog fakulteta na kojem je predavao jer ga je studentica optužila za seksualno uznemiravanje, pritom mi se vrlo neumjesno upucavajući, iako je znatno stariji od mene i ima porodicu. Godinama je taj isti profesor skidao studentice do gola na prijemnom ispitu, sve dok za to nisu saznali i drugi profesori"... "Sam prijemni je bio zaista jako mučan, da, skidali smo majice da nam profesor vidi stanje kičme... A nakon što sam položila prijemni, pomenuti profesor me je zvao da idem s njim na planinu, da su 'mnoge išle'... pa kao što to ja neću. Ja sam ga nekoliko puta odbila i rekla da ne želim, da nema smisla te da je on samo moj profesor i da mi se ne ide s njim na planinu, nakon čega je on rekao, al' nećemo biti sami... pa valjda je onda ok... ne odoh nikad na planinu, al' te godine sam oborena iz tog predmeta"... "Jedan dan pet dana na prijemnom ispitu je bio i taj dan provjere fizičkih sposobnosti kod gorespomenutog profesora. Rekao nam je da se skinemo, sve osim gaćica. Za gaćice valjda nije bilo opravdanja. Rekao je da mora pregledati da li imamo tetovaže i da li su nam leđa kriva. Imao je neki dugi štap kojim je to mjerio... Tri godine nas je taj isti profesor podučavao fizičkoj spremnosti i svaku priliku je koristio da nas dodirne pod izlikama 'moram ti malo guzu uvući dok radiš stoj' uz more popratnih gnusnijih komentara. Borilačke vještine je na nama demonstrirao. Nikada na dečkima"... "I ja sam bila polugola u toj prostoriji gdje su druge cure bile okrenute leđima. Nisam htjela da skinem brus i rekla sam mu to, na šta mi je on rekao - pa molim Vas, zar niste došli da budete glumica? (uz smiješak) U tom trenutku imam 18-19, profesora ispred sebe dosta starijeg, želim samo proći prijemni, ruka mi je nesvjesno i skoro automatski skinula brus i ja sam stajala ispred njega i pokušavala da zadržim barem njegov pogled govoreći neke gluposti, a on je, iako sam ga gledala u oči, gledao u moje grudi i

¹³ "Profesorima uslovna kazna za seks sa studentkinjama." (Objavljeno na bnportal 09. 11. 2015. u 22:45; Izvor: Nezavisne novine); <https://www.rtvbn.com/364409/Profesorima-uslovna-kazna-za-seks-sa-studentkinjama%3E>

¹⁴ Rješenje Pravnog fakulteta u Sarajevu br: 01-244-1/21 od 16. 02. 2021.

¹⁵ N. Aj. (2021). "Milenina ispovijest okidač za hiljade žena: Šokantna svjedočenja i studentica Akademije scenskih umjetnosti u Sarajevu" - objavljeno 21. 01. 2021. godine na. <https://avaz.ba/vijesti/bih/625225/milenina-ispovijest-okidac-za-hiljade-zena-sokantna-svjedocenja-i-studentica-akademije-scenskih-umjetnosti-u-sarajevu>

smješкао se.”¹⁶ Bivša studentica, na istoj grupi, svoje svjedočanstvo o iskustvu na ASU završava rečenicom: “Sa 18 to nisam tražila... Nisam znala da može drugačije. Sa 35 tražim da se formira sistem provjere metoda učenja, ocjenjivanja i pedagoških vještina predavača, a poželjno i znanja kako skandal sa seksualnim i psihološkim maltretiranjem studenata i studentica ne bi završio na neformalnoj FB grupi anonimnih ispovijesti.”

S obzirom na težinu situacije, Akademija scenskih umjetnosti UNSA institucionalno odgovara formirajući savjetodavno tijelo i pozivajući na prijavljivanje uznemiravanja¹⁷, obećavajući adekvatne sankcije, koje su, u skladu s izjavama žrtava, ranije izostale.¹⁸ Šesnaest prijava koje je do sada zaprimila Komisija za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja Akademije scenskih umjetnosti u Sarajevu odraz su konzistentnosti prijava, sve se odnose na jednu osobu, i dok naglašavaju da je najrecentnija prijava 2019. godine, nedostaje podatak kada je primljena prva prijava.¹⁹

Osnivačice Facebook stranice i grupe “Nisam tražila” nadaju se da bi se barem kroz platforme na društvenim mrežama mogla promijeniti društvena atmosfera²⁰, koja je, nažalost, i 2021. godine jezivi odraz sličnih iskaza koji su odjekivali javnom sferom još 2008. pričom koja je označila početak afere “Diploma”. Ista epilog dobija 2015, kada su četiri profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu i Univerziteta u Tuzli osumnjičena za polni odnos zloupotrebom položaja sa studenticama na ova dva fakulteta zarad upisivanja prolaznih ocjena, a njihov vozač za navođenje na prostituciju i prevaru.²¹ Uvod i rasplet priče A.D.Ž., koja je prije 13 godina prijavila profesora nakon što joj je, kada nije položila ispit, na papiriću, navodno, napisao da se javi, dođe u Sarajevo, jer on voli da se druži ... sa mladim, lijepim djevojkama, da spojimo ugodno s korisnim”²², predstavlja eho stotine svjedočanstava na društvenim mrežama o zlostavljanju na visokoškolskim ustanovama. Lavina prijavi, ne samo o uznemiravanju i zloupotrebi položaja, nego i “kupovanju” ispita i navođenju na polne odnose, od strane istih profesora, koju pokreće svjedočanstvo A.D.Ž., epilog dobija na antiklimaktičan i razočaravajući način: “Profesori su, najprije, suspendovani, a onda opet vraćeni na fakultet. Dva profesora su, u međuvremenu, preminula.”²³

16 Ispovijesti dostupne na: <https://www.facebook.com/groups/httpswww.nisamtrazila.org>

17 Saopštenje Akademije scenskih umjetnosti Sarajevo (18. 1. 2021. u 16:54); <https://www.asu.unsa.ba/index.php/ba/vijesti/1014-saoptenje>

18 NI BiH (18. 01. 2021. u 18:12-18:24). “Bery i Muratović za NI: Reakcije nakon prijave silovanja glumice Radulović”; <https://ba.n1info.com/vijesti/bery-i-muratovic-za-ni-reakcije-nakon-prijave-silovanja-glumice-radulovic/>

19 Dnevni avaz - Saopćenje - L.M. (28. 01. 2021. godine). “Ko je seksualno uznemiravao studente na Akademiji scenskih umjetnosti u Sarajevu: Čak 16 ih prijavilo istog uposlenika” - Dnevni avaz: <https://avaz.ba/vijesti/bih/627170/ko-je-seksualno-uznemiravao-studente-na-akademiji-scenskih-umjetnosti-u-sarajevu-cak-16-ih-prijavilo-istog-uposlenika>

20 Čilić, U. (22. 01. 2021). “Nisam tražila”: Svjedočanstva žena o nasilju. Radio Slobodna Europa: <https://www.slobodnaevropa.org/a/nisam-tra%C5%BEila-svjedo%C4%8Danstvo-%C5%BEena-o-nasilju/31052193.html>

21 “Profesorima uslovna kazna za seks sa studentkinjama.” (BN portal 9. 11. 2015. u 22:45). Izvor Nezavisne novine: <https://www.rtvbn.com/364409/Profesorima-uslovna-kazna-za-seks-sa-studentkinjama%3E>

22 Armutović, M. (22. 01. 2021). Lavina svjedočanstava za seksualno zlostavljanje na fakultetima u BiH. Radio Slobodna Europa: <https://www.slobodnaevropa.org/a/lavina-anonimnih-svjedo%C4%8Danstava-za-seksualno-zlostavljanje-na-fakultetima-u-bih-%C4%8Dekaju-se-prijave/31063634.html>

Istraživanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja nije potpuno bez razumijevanja kulturološkog i socijalnog konteksta u kojem se ista odvijaju. Slika stvarnosti koju vidimo kroz istupe žrtava je jedna stvar, dok je realnost društva da su iskustva žena odbačena, trivijalna, nebitna, da je odgovornost za viktimizaciju prebačena na žrtvu, te se žene prisilno socijalizuju da prihvate oblike nasilja i uznemiravanja kao svakodnevicu, uz rizik ismijavanja, odbacivanja i neadekvatnog odgovora sistema u slučaju traženja pravde.²⁴ Osim u aferi “Diploma”, isto se može opservirati u tzv. slučaju “poljubac referenta”, referenta studentske službe Tehnološkog fakulteta Univerziteta u Banjaluci, koji je od 2017. godine nekoliko puta prijavljen za seksualno uznemiravanje studentica.²⁵ Okružnom tužilaštvu Banjaluka je podnesena prijava protiv referenta zbog krivičnog djela zlostavljanje, mučenje i drugo neljudsko i ponižavajuće postupanje, nakon čega je predmet prosljeđen Tužilaštvu BiH, a protiv referenta se vodio disciplinski postupak. Sve teške optužbe završavaju tako što je referentu izrečena disciplinska mjera teže povrede radne obaveze u vidu novčane kazne u visini od 20% neto plate radnika u trajanju od tri mjeseca²⁶ i raspoređen je na radno mjesto referenta za obračun ličnih primanja u Službi za finansije Univerziteta u Banjaluci.²⁷

Za razliku od iskustva žrtava u kojima je primjetan jeziv uzorak ponašanja osoba na pozicijama moći i autoriteta, pouzdano se može reći da ne postoji konzistentnost u procesuiranju slučaja. Istraživanja Sarajevskog otvorenog centra iz 2017. godine pokazuju da čak 91,6 posto slučajeva silovanja ostane bez pravnog epiloga.²⁸ Nedostatak sudskog epiloga karakteriše i slučaj profesora na Pravnom fakultetu Univerziteta u Bihaću. Isti je bio prijavljen za uznemiravanje i 2005. i 2008. godine bez konkretnog ishoda, presude ili sankcije. Godine 2017. studentica E.P. navodi da je profesor protivno njenoj volji, navodno, odveo van grada, oduzeo joj telefon, te je zaključao u autu, gdje je pokušao izvršiti obljubu nad njom, potom joj uputio prijetnju “...koleginice, ne bi vam bilo pametno da idete protiv mene, ne bi vam išlo u prilog. Vi i ja ćemo biti odlični prijatelji, opustite se i uživajte.”²⁹ Znajući da se radi “...o vrlo ozbiljnom činu koji je u Krivičnom zakonu Federacije BiH okarakterisan kao bludne radnje, a prema određenim kvalifikacijama pravnih stručnjaka tu čak postoje elementi i pokušaja silovanja”³⁰, kao dokaz E.P. prilaže audio-snimak u kom priča s profesorom o dešavanjima. Treća

23 Ibid.

24 Kamal, A. (1995). Sexual harassment: myths versus women's reality. *Personality Studies and Group Behaviour*. 15. 47-54.

25 “Seks-afeta na Tehnološkom fakultetu u Banjoj Luci završila u Tužilaštvu BiH”. (31. 01. 2018.) Dnevni avaz - izvor Euroblic: <https://avaz.ba/vijesti/bih/345860/seks-afeta-na-tehnoloskom-fakultetu-u-banjoj-luci-završila-u-tuzilastvu-bih>

26 “Sramotan završetak afere Balaban Rektorat vratio referenta na posao, dekan Tehnološkog fakulteta podnijela ostavku”. (08. 05. 2018.) Srpska Info: <https://srpska.info.com/afeta-balaban-rektorat-vratilo-referenta-na-posao-dekan-tehnoloskog-fakulteta-podnijela-ostavku/>

27 Živanić B. (01. 06. 2018. godine) “Poljubac referent obračunava plate”; <https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Poljubac-referent-obračunava-plate/481395>

28 <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2017/12/publikacija-o-silovanju-web.pdf>; Krivična djela silovanja i ostalog seksualnog nasilja u BiH, 2017. godina, Edicija Gender.

29 Branica, E. (03. 02. 2017. u 12:34) “Hrabra studentica prijavila profesora za napastovanje: Moje vapaje za pomoć je ignorirao”. Dnevnik: <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/hrabra-studentica-prijavila-profesora-za-seksualno-napastovanje--465684.html>

30 “Mreža u Bihaću: Tri studentice - isti profesor, one optužuju, on negira” (22. 11. 2016. - izvor: federalna.ba) Moj USK: <https://mojusk.ba/mreza-tri-studentice-isti-profesor-one-optužuju-on-negira/>

prijava za isto djelo završava se obustavom istrage radi manjka dokaza, jer je priloženi audio-snimak odbačen, s obzirom na to da je neautorizovano snimanje krivično djelo.³¹ Pored nedostatka učinkovitog mehanizma za sankcionisanje unutar visokoškolske ustanove, jasno je i da tužilaštvo odbacivanjem autentičnog audio-snimka, baca navode o seksualnom uznemiravanju u drugi plan.

Bazično nerazumijevanje seksualnog nasilja dovodi do iskrivljenih stavova i odgovora okruženja, što dodatno ojačava osjećaj srama i krivice kod žrtava, dovode se u pitanje sjećanje žrtve, razlozi neprijavlivanja, privatni život žrtve se disecira do momenta dok ne ostanu samo trajne traume i posljedice na fizičko i psihičko zdravlje žrtve.³² Takvu realnost prijavljuje N.H., koja je pretrpjela stres i traumu kada je, po navodima optužnice, profesor na Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, zloupotrebjavajući svoj položaj, učinio bludne radnje na tijelu druge osobe zadovoljavanjem svoje polne pohote, nakon što je od majke studentice primio dar za polaganje ispita.³³ Klupko u ovom slučaju se tek počelo otpetljivati 2019. godine.³⁴ Ali, kao i u ranijim predmetima, ostaje vjerovanje da će realnost seksualnog nasilja, seksualnog uznemiravanja i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja biti prepoznata i kažnjena u društvu koje sistemski obeshrabruje žene i omogućuje dalje ponavljanje ciklusa zlostavljanja i nasilja.

Realnost kroz istupe žrtava "...govori o društvu koje njeguje kulturu nasilja, o članovima i članicama porodice koji znaju šta se dešava, ali šute od stida, govore o državi koja im nije pružila zaštitu, o institucijama koje su štitele počiniocima, o počiniocima koji nikada nisu procesuirani, o svojim silovateljima koje svakodnevno sreću, o kulturi koja se toliko ponosi nasiljem da ih svakodnevno retraumatizira."³⁵

31 Obustavljena istraga o seks aferi na Pravnom fakultetu u Bihaću: "Tužiteljstvo tvrdi da nema dokaza protiv profesora Trnavcija, odbačene snimke studentica". (18. 04. 2017.) Slobodna Bosna:

https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/50517/obustavljena_istraga_o_seks_aferi_na_pravnom_fakultetu_u_bihacu_tuziteljstvo_tvrdi_da_nema_dokaza_protiv_profesora_trnavcija_odbacene_snimke_studentica.html

32 I. Š. (28. 10. 2018) "Trajne posljedice seksualnog zlostavljanja i uznemiravanja na zdravlje žena". MAZ: <http://www.maz.hr/2018/10/28/trajne-posljedice-seksualnog-zlostavljanja-uznemiravanja-na-zdravlje-zena/>

33 Optužnica br. T09 0 KTK 0115435 17 protiv Šuško Irfana i ostalih od 29. 01. 2021. Dostupna na web stranici Kantonalnog tužilaštva KS: https://www.pravosudje.ba/vstv/faces/docservlet.jsessionid=iae91c701332cfe8d245c426f3733e055d058d6c3424c119d88880127469dc6c.e34TbxyRbNiRb40Pbx4LaxmTb3v0?p_id_doc=52695

34 "Detalji optužnice: Kako su se namještali ispiti na Medicinskom fakultetu". (16. 04. 2019. u 13:45) Radio Sarajevo: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/lokalne-teme/detalji-optuznice-kako-su-se-namjestali-ispiti-na-medicinskom-fakultetu/333635>

35 Maglajlija, V. (06. 01. 2021) Inicijativa Nisam tražila: Zahtijevamo od vlasti da nas zaštite. Al Jazeera: <https://balkans.aljazeera.net/teme/2021/2/6/inicijativa-nisam-trazila-zahtijevamo-od-vlasti-da-nas-zastite>

Slučajevi sextortiona u drugim institucijama: radna mjesta, javni sektor (medijski napisi)

Otvaranje javnog prostora za bolne teme seksualnog nasilja koje se desilo početkom 2021. godine i koje nikada do sada nije zabilježeno u ovim razmjerama na području Balkana, daje naslutiti da počinje suočavanje sa duboko ukorijenjenom kulturom nasilja i zlostavljanja.

Iako je prostor kreiran Facebook stranicom i grupom #NisamTražila ispunjen anonimnim svjedočanstvima, koja nemaju za prvobitnu namjeru da se počinioci otkriju i prijave, stranica i grupa su za mnoge individue djelovali katarzično - mnoge visokoškolske ustanove su pokrenule procedure kojima bi se olakšala prijava ovih djela, zaštitile žrtve, otvorila mogućnost istrage, kao i daljeg procesuiranja slučajeva, napose i kažnjavanje odgovornih. Pod ogromnim interesom javnosti, mnogi fakulteti i druge institucije u regiji pokrenuli su procedure kojima bi trebalo da se olakša prijava ovakvih djela, te otvori mogućnost da se ona istraže, a odgovorni kazne.³⁶

Bez obzira na to što se fokus prebacio na seksualno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje i druge oblike rodno zasnovanog nasilja u visokoškolskim ustanovama, bitno je napomenuti i da takva djela nisu institucionalno ograničena, dešavaju se na raznim nivoima, počinioci su često zaštićeni - zbog položaja, moći, političkog uticaja, patrijarhalne solidarnosti ili nerazumijevanja traume žrtve.

Moguće je argumentovati da su legalni i organizacioni odgovori evoluirali u skladu s vremenom, međutim kulturološka slika počinioca kao osobe koja ima moć je - dosljedna.³⁷

Primjer toga vidimo u slučaju Službe za zapošljavanje Kantona Sarajevo. Godine 2018. MUP-u KS, Tužilaštvu KS i Uredu za borbu protiv korupcije KS prijavljen je niz krivičnih djela u Službi za zapošljavanje KS koja se odnose na zloupotrebu položaja, prekoračenje ovlaštenja, zaključivanje štetnih ugovora, pronevjeru u radu, neprofesionalan i nesavjestan rad u službi.³⁸ Sve prijave se odnose na period kada je Službom rukovodio M.O., koji je 2018. godine podnio ostavku. Prema anonimnoj ispovijesti na Facebook grupi "Nisam tražila" u Službi se, navodno, u tom periodu takođe vršio pritisak na mnoge mlade žene. U ispovijesti se navodi da je osoba "...i sama bila žrtva predatora koji mi je zbog toga što sam ga odbila prijetio otkazom, fizički nasrtao na mene... žalosno je da se radi... o javnom sektoru. Nakon što je postalo javna tajna, dao je ostavku... žrtvama se prijeti, ponižava ih se i zlostavlja... Dok društvo šuti, šuti i podržava..."³⁹

36 Ibid.

37 McLaughlin, H., Uggen C. i Blackstone, A. *Sexual Harassment, Workplace Authority, and the Paradox of Power*. American Sociological Review. Vol. 77 Issue 4. pp. 625-647 (2012)

38 Prijava nezakonitih radnji u JU "Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo": https://szks.ba/wp-content/uploads/2020/11/Prijava-nezakonitih-radnji-u-JU-SZKS_Redacted.pdf

39 Ispovijesti dostupne na: <https://www.facebook.com/groups/httpswww.nisamtrazila.org>

Sličan slučaj vidimo i u Domu učenika u Doboju, gdje je protiv direktora Okružno tužilaštvo podiglo optužnicu s kvalifikacijom da je zloupotrebom položaja naveo na polnu radnju S.P. koja se prema njemu nalazila u odnosu podređenosti.⁴⁰

Da je šutnja norma u BiH dokazuje i video koji se pojavio u javnosti 2018. godine na kojem delegat Doma naroda u Parlamentu Federacije BiH i generalni sekretar A-SDA od nepoznate ženske osobe navodno traži seksualne usluge kako bi joj osigurao zaposlenje, a pet godina nakon nastanka video se pojavljuje na internetu. Delegat, iako ne demantuje navode u videu, ističe da je konotacija drugačija i da je sve izvučeno iz konteksta, te ipak daje ostavku na svaku funkciju unutar Stranke demokratske aktivnosti i povlači se iz političkog života.⁴¹ Delegat je, nevezano za ovaj slučaj, 2019. godine uhapšen za prodaju diploma.⁴²

Počinioci djela seksualnog uznemiravanja i seksualnog nasilja mogu biti i oni koji bi trebalo da budu u službi zaštite žrtava, što se vidi na sljedećim primjerima:

Godine 2008. akademski slikar i profesor likovnog u Srednjoj školi "Ivo Andrić" u Višegradu optužen je za trgovinu ljudima i seksualno iskorištavanje učenica te škole. Iako je sadržaj same optužnice bio nepoznat javnosti, a postupak zatvoren za javnost, prvostepenom presudom 2009. godine slikar je nepravosnažno osuđen na pet godina zatvora zbog trgovine ljudima. Prema navodima medija, u suđenju su svjedočili zaštićeni svjedoci, među kojima su bile i maloljetnice koje je optužen seksualno iskorištavao, te kojima je prijetio i ucjenjivao ih i prisiljavao na seksualne odnose.

Profesor banjalučke Tehnološke škole je 2017. godine na Osnovnom sudu Banjaluka prvostepeno osuđen na šest mjeseci zatvora zbog zadovoljenja polnih strasti pred maloljetnim učenicama 2011. godine. U drugostepenom postupku presuda je potvrđena. Krajem 2019. godine Ustavni sud BiH vratio je slučaj na ponovno suđenje zbog retroaktivne primjene krivičnog zakona. Suđenje su pratile brojne kontroverze, pod automobil mu je podmetana bomba i sumnjičen je za navodno podmićivanje u pokušaju dobijanja oslobađajuće presude, "...kako je sam S.Š. potvrdio na sudu, to su uradili N.B. i A.S., kako mu ne bi vratili 30.000 KM koje im je dao za sređivanje oslobađajuće presude."⁴³ Bez obzira na sve ove faktore, Okružni sud u Banjaluci je donio odluku da je u ovom predmetu nastala zastara i odbacio sve optužbe protiv S.Š. S tom odlukom u paru je došla i ona da se S.Š. vrati na posao, uz isplaćene zaostale plate i doprinose.⁴⁴

⁴⁰ "Unapređenje u zamjenu za seks". BN portal - Izvor Glas Srpske (10. 07. 2017. u 10:31); <https://www.rtvbn.com/3871029/unapredjenje-u-zamjenu-za-seks>

⁴¹ "Nakon pet godina objavljen video: Parlamentarac navodno "traži" seks da sredi posao". (10. 05. 2018) Radio Sarajevo: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/parlamentarac-fbih-admir-hadzi-pasic-trazio-seks-da-namjesti-posao/299534>

⁴² "Zbog prodaje diploma: Uhapšen bivši predsjednik Skupštine USK Admir Hadžipasić" (13. 11. 2019. u 11:42) Žurnal: <https://zurnal.info/novost/22532/uhapsen-bivsi-predsjednik-skupstine-usk-admir-hadzipasic>

⁴³ Aničić, S. (22. 06. 2020) "Vraćanje Šakote na posao: Kakva je to poruka i kome je namijenjena?" Etrafika. Dostupno na: <https://www.etrafika.net/djeca-imaju-pravo/74479/vracanje-sakote-na-posao-kakva-je-to-poruka-i-kome-je-namijenjena/>

⁴⁴ Dž.P. (13. 05. 2020) "Banjalučki profesor osuđen zbog seksualnog uznemiravanja učenica vraćen na posao". Klix. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/cma-hronika/banjalucki-profesor-osudjen-zbog-seksualnog-uznemiravanja-ucenica-vracen-na-posao/200513158>

Bivši direktor Desete osnovne škole na Ilidži osuđen je 2020. godine na osam godina zatvora zbog polnog odnosa s učenicom, iskorištavajući poziciju i autoritet izvršio je vrbovanje i seksualno eksploatisanje maloljetne učenice. Zlostavljao ju je od njene osme godine, kada je pohađala treći razred, pa sve do prvog polugodišta osmog razreda. Za razliku od S.Š., direktor je dobio i deset godina zabrane obavljanja profesionalne djelatnosti nastavnika i direktora osnovne škole, nakon što izdrži zatvorsku kaznu.⁴⁵

Pored izričite odredbe Krivičnog zakonika da počinioci krivičnog djela na štetu polnog integriteta djeteta ne mogu vršiti poziv, djelatnost ili dužnost pri čijem obavljanju ostvaruju neposredan kontakt sa djecom, mi imamo potpuno nevjerovatne situacije, za djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta iz 2011. godine [slučaj S.Š., prim ur.], u 2020. se konstatuje zastara, ili se dobije vremenski ograničena zabrana obavljanja djelatnosti. Ovakva praksa nesumnjivo može imati dalekosežne negativne posljedice na mentalno zdravlje djece i psihosocijalno funkcionisanje.⁴⁶

Sekundarna viktimizacija i okrivljavanje žrtve

Sekundarna viktimizacija je manje poznata pojava kod postupanja sa žrtvom. Zakonski okvir ne predviđa posebne mjere zaštite od sekundarne viktimizacije, iako žrtve istoj mogu biti izložene od trenutka prijave krivičnog djela.

Institucionalizovana sekundarna viktimizacija

Ista je najočiglednija u sistemu krivičnog pravosuđa. Cijeli proces krivične istrage i sudskog postupka mogu uzrokovati sekundarnu viktimizaciju od istrage kroz odluke o tome da li ili ne krivično goniti, samog suđenja i izricanja kazne počiniocu, do njenog ili njegovog eventualnog oslobađanja.

Okrivljavanje žrtve

Ovo je veoma rasprostranjen oblik reagovanja na najrazličitije oblike viktimizacije koji se dešavaju u svakodnevnom životu. Najčešća prva reakcija ljudi, kako na kriminalitet, tako i na druge oblike ponašanja kojima je povrijeđena druga ili druge osobe, je okrivljavanje žrtve.

"Proces okrivljavanja žrtve se obično odvija kroz proces koji ima tri faze. Okrivljivač žrtve polazi od pretpostavke da nešto nije u redu sa žrtvom: ona se svojim stavovima ili ponašanjima značajno razlikuje od ljudi koji nisu viktimizirani. Drugo, okrivljivač smatra da su te pretpostavljene razlike izvor žrtvine nesreće (da je kao

⁴⁵ Cerić, B. (2020) "Pedofil Sudo Lavić ide u zatvor na osam godina". Dnevni avaz (17. 01. 2020). Dostupno na: <https://avaz.ba/vijesti/crna-hronika/542623/pedofil-sudo-lavic-ide-u-zatvor-na-osam-godina>

⁴⁶ Aničić, S. (2020) "Vraćanje Šakote na posao: Kakva je to poruka i kome je namijenjena?" Etrafika. Dostupno na: <https://www.etrafika.net/djeca-imaju-pravo/74479/vracanje-sakote-na-posao-kakva-je-to-poruka-i-kome-je-namijenjena/>

svi drugi ljudi, to mu/joj se ne bi desilo). I treće, 'okrivlivač tvrdi da, ukoliko žrtva želi da izbjegne dalju patnju, ona mora promijeniti mišljenje ili ponašanje.'⁴⁷

Proces desenzitivizacije javnosti je sve očitiji u našem društvu, kako bi se određeni zločin, u očima javnosti, učinio prihvatljivim i povreda nanesena žrtvi legitimnom, pristupa se okrivljavanju žrtve. Čak i sada pri najaktuelnijem slučaju "Nisam tražila" bilo je trenutaka kada su pojedinci okrivljavali žrtve za dugo neprijavljivanje zločina i tražili razloge zašto su toliko dugo čekale da progovore o onom što im se desilo.

Žrtve prolaze kroz poseban oblik okrivljavanja, tj. kroz **samookrivljavanje**, jer žrtva uvijek traži razlog zbog kojeg je baš ona odabrana i krivi samu sebe za ono što joj se dogodilo. U tom slučaju razlikujemo dva oblika samookrivljavanja. Prvi je **bihevioralno samookrivljavanje**, u slučaju kada žrtva smatra da je njeno ponašanje dovelo do krivičnog djela. Okrivljavanjem sebe, žrtva vraća kontrolu, jer sebe može kontrolisati, a zločinca ne može. I drugi oblik je **karakterno samookrivljavanje**, kada žrtva nastoji objasniti događaj putem stalnih ličnih osobina.

Uloga medija

Odredba čl. 10. st. 2. **Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda** pruža polaznu osnovu državama da podstaknu medije da štite privatnost i identitet žrtava putem odgovarajućih mjera, radi sprečavanja sekundarne viktimizacije žrtava trgovine ljudima, zaštite njihove sigurnosti, zaštite privatnosti žrtava, njihovog ugleda, prava itd. Ali, žrtve se sa sekundarnom viktimizacijom prije svega suočavaju u sredini u kojoj žive, kroz sramotu i poniženje kao subjektivni osjećaj koji doživljavaju u komšiluku, školi, među prijateljima, ili kroz reakciju uže i šire okoline na njihovu viktimizaciju.

U znatnoj mjeri **mediji**, iznošenjem podataka, prvenstveno o identitetu, a potom i o detaljima krivičnog djela, mogu u velikoj mjeri da izazovu patnju i bol porodice (bliže i dalje), prijatelja i drugih lica s kojima je žrtva ili počinitelj bio u kontaktu, gubljenje ugleda, časti, eventualnu umiješanost i sl. Mediji sekundarnu viktimizaciju žrtvi mogu nanijeti i tako što iznose neutvrđene činjenice, snimke, fotografije ili reportaže u javnost.

Postoji mogućnost i potpuno drugačije situacije, u kojoj mediji žrtvu odbacuju i ne poklanjaju joj dovoljnu pažnju. Povremeno, pak, intenzivnija medijska pokrivenost i posvećenost žrtvi može biti na osnovu vjerovanja da je ona "idealna žrtva" i da tom činjenicom zaslužuje medijsku pažnju. Mediji vrlo lako mogu da diskredituju žrtvu, odbijajući njene tvrdnje i odbacujući njeno stradanje, pri čemu veću pažnju posvećuju npr. počiniocu, ili nekoj drugoj okolnosti proizašloj iz počinjenja krivičnog djela.

⁴⁷ Karmen, A. (1989) *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. Belmont: Wadsworth Publishing Company

Etiketiranje predstavlja proces u kome društvo, poznavajući određene okolnosti, određenu osobu etiketira kao devijantnu ili kao žrtvu, i prema njoj usmjerava posebnu vrstu odnosa kao što su posramljenje, poniženje, ili sažaljenje i sl.

*"Žrtve polne i rodne diskriminacije koje su sekundarno viktimizirane kroz djelovanje i izvještavanje medija imaju pravo ne 'javno izvinjenje' ili 'javno čitanje presude', kako bi se javno osramotili počinioci rodne ili polne diskriminacije."*⁴⁸

Društvene mreže umnogome doprinose "normalizovanju" i širenju etiketiranja. Komentari na društvenim mrežama ispunjeni su etiketiranjem i pitanjima koja direktno mogu prouzrokovati sekundarnu viktimizaciju. Svjesno ili nesvjesno, ti komentari utiču na psihičko stanje žrtve o kojoj su članak ili objava napisani, ali i na žrtvu koja nije direktno u vezi s tim člankom, ali je preživjela istu ili sličnu situaciju.

Društvo treba da shvati da nije u redu da žrtvu pitate: "Zašto niste ranije prijavili nasilje?", "Zašto niste napustili to mjesto?", "Zašto ste to dopustili? Kako to da se niste branili?". Društvo nije to koje treba da traži dokaze nasilja, za dalju proceduru i utvrđivanje činjeničnog stanja nadležni su državni organi poput policije i tužilaštva. Osuđujući komentari, nerealna očekivanja od žrtava i moralizovanje doprinose daljoj viktimizaciji. Web portali u pravilu ne isključuju komentare na članke u vezi sa žrtvama nasilja, niti ih filtriraju i prate kako ne bi doprinijeli sekundarnoj viktimizaciji žrtve.

Neki od osuđujućih komentara koje možemo vidjeti na društvenim mrežama.⁴⁹

"Bože mili ima li među ovim glumicama i pevaljkama jedna da nije silovana?! Sve neke mlade, naivne, neiskusne žrtve zlih muškaraca. Je l' ti gospođo palo na pamet, onako slučajno, da li bi bila "silovana" da si vrištala? Da si pružila otpor? Ma nek kaže ko šta hoće, muka mi je od ovoga više."

"Skrivati silovatelja je biti saučesnik na neki način. Da je kažnjen tada poslije ne bi tako lako imao priliku da bude u poziciji da siluje druge glumice... Treba odmah prijaviti zločin, a ne sakrivati."

⁴⁸ Izv. prof. Azra Adžajlić-Dedović (2017.) "Žrtve državnog terora - Zloupotreba položaja i vlasti". U "Ambasadori mira u Bosni i Hercegovini" - Druga Međunarodna naučna viktimološka konferencija u Bosni i Hercegovini

⁴⁹ <https://www.klix.ba/magazin/showbiz/i-glumica-merima-isakovic-optuzila-branislava-lecica-za-silovanje/210408021/komentari> (od 07. 04. 2021. godine)

Ne može se stavljati vremenska odrednica na to kada žrtva treba da prijavi počinjeno djelo. Žrtva izvrši prijavu kada je spremna, a njena spremnost zavisi od više različitih faktora. Da bi se žrtve osjećale sigurno i spremno izvršiti prijavu, neophodno je imati mehanizam koji dobro funkcioniše i koji žrtvi obezbjeđuje zaštitu, gdje neće dalje biti viktimizirana i etiketirana. Osuđujući stav društva i model ponašanja koji očekuju od žrtve ne doprinose spremnosti žrtve da izvrši prijavu krivičnog djela.

» Istraživanje VSTS

Na osnovu statističkih podataka koje je VSTS BiH dostavio na zahtjev TI BiH za sva zatražena krivična djela protiv polne slobode i morala (detalji u metodološkim objašnjenjima u uvodu), primjetan je vrlo mali broj slučajeva u prethodnih šest godina kojima su se bavili organi za sprovođenje zakona, ali i sudovi. Naime, u periodu od 2015. do 2020. podneseno je ukupno devet prijava za krivično djelo obljuba zloupotrebom položaja, od čega nijedna nije podnesena od 2018. do 2020. U 2015. godini je ukupno podneseno pet prijava, izdato je isto toliko naredbi o sprovođenju istrage, dok je podignuta samo jedna optužnica. Nadležni sudovi te godine nisu donijeli nijednu presudu za ovo krivično djelo. Ono što posebno zabrinjava jeste činjenica da su u posmatranom periodu donesene samo tri osuđujuće presude, od čega je jedna uslovna, a dvije zatvorske kazne.

1. Obljuba zloupotrebom položaja (član 196. Krivični zakon RS)

Godina	Naredba o sprovođenju istrage	Optužnica podignuta	Osuđujuća presuda - uslovna osuda	Osuđujuća presuda - zatvorska kazna	Prijava / Izvještaj
2015.	5	1	0	0	5
2016.	2	1	1	0	3
2017.	0	1	0	1	1
2018.	1	1	0	1	0
2019.	0	0	0	0	0
2020.	0	0	0	0	0

Situacija nije znatno drugačija ni kada se pogledaju statistički podaci za postupanje po krivičnim djelima polni odnos zloupotrebom položaja i prinuda na polni odnos koja su kažnjiva po Krivičnom zakonu FBiH. Naime, u FBiH je od 2014. do 2020. podneseno 10 prijava/izvještaja za krivično djelo polni odnos zloupotrebom položaja, izdato je šest naredbi o sprovođenju istrage, te su podignute tri optužnice i jedna optužnica s krivičnim nalogom. U istom periodu osigurane su dvije osuđujuće presude s uslovnom kaznom i četiri zatvorske kazne.

Za krivično djelo prinuda na polni odnos podneseno je 12 prijava, izdato 12 naredbi o sprovođenju istrage, te su podignute četiri optužnice. Sudovi su u posmatranom periodu za ovo krivično djelo donijeli četiri osuđujuće presude s uslov-

nom kaznom i samo jednu presudu sa zatvorskom kaznom. Generalno gledano, može se konstatovati da tužilaštva ne postupaju po svim prijavama, s obzirom na to da je broj naredbi o sprovođenju istrage manji u odnosu na broj prijavljenih slučajeva. Takođe, nemoguće je govoriti o trendu rasta ili pada prijavljivanja s obzirom na to da je kroz godine broj prijave generalno vrlo nizak.

2. Polni odnos zloupotrebom položaja (član 205. Krivični zakon FBiH)

Godina	Naredba o provođenju istrage	Optužnica podignuta	Optužnica sa kaznenim nalogom	Osudjujuća presuda - uslovna osuda	Osudjujuća presuda - zatvorska kazna	Prijava / Izvještaj
2014.	2	1		1	1	3
2015.	1			1		1
2016.	1	1				1
2017.						1
2018.	1		1		1	2
2019.	1	1			1	1
2020.					1	1

3. Prinuda na polni odnos (član 206. Krivični zakon FBiB)

Godina	Naredba o provođenju istrage	Optužnica podignuta	Osudjujuća presuda - uslovna osuda	Osudjujuća presuda - zatvorska kazna	Prijava / Izvještaj
2014.	4	1			3
2015.		2			3
2016.			1		
2017.	1		2		
2018.	1				1
2019.	1				3
2020.	1	1	1	1	2

U okviru informacija dostavljenih od strane VSTS BiH, sadržani su podaci vezani za korupcijska krivična djela (KTK predmeti) za period od 2014. do 2020. godine razvrstani prema polu prijavioca i prijavljenog, a koji se odnose na: 1) prijave podnesene tužilaštvima, 2) sprovedene istrage, 3) podignute optužnice, 4) sudske odluke. Ovi podaci su detaljno prikazani u tabeli 4. KTK po polu prijavljenog lica, dok su u nastavku prikazani ključni podaci/nalazi. Od 2014. pa sve do 2020. godine primjetno je da su muškarci u znatno većem broju prijavljeni za koruptivna krivična djela u odnosu na žene. Jasno je da se broj prijavljenih lica za korupciju od 2014. pa do 2016. povećavao, dok je 2017. i 2018. godine došlo do blagog pada u broju prijavljenih lica, nakon čega je 2019. i 2020. uslijedio blagi porast broja prijavljenih lica muškog i ženskog pola. Ipak, za ove statističke podatke važno je ukazati da se od 2014. do 2020. godine gotovo kontinuirano smanjivao broj prijavljenih čiji pol nije poznat ili se prijava odnosi na pravna lica.

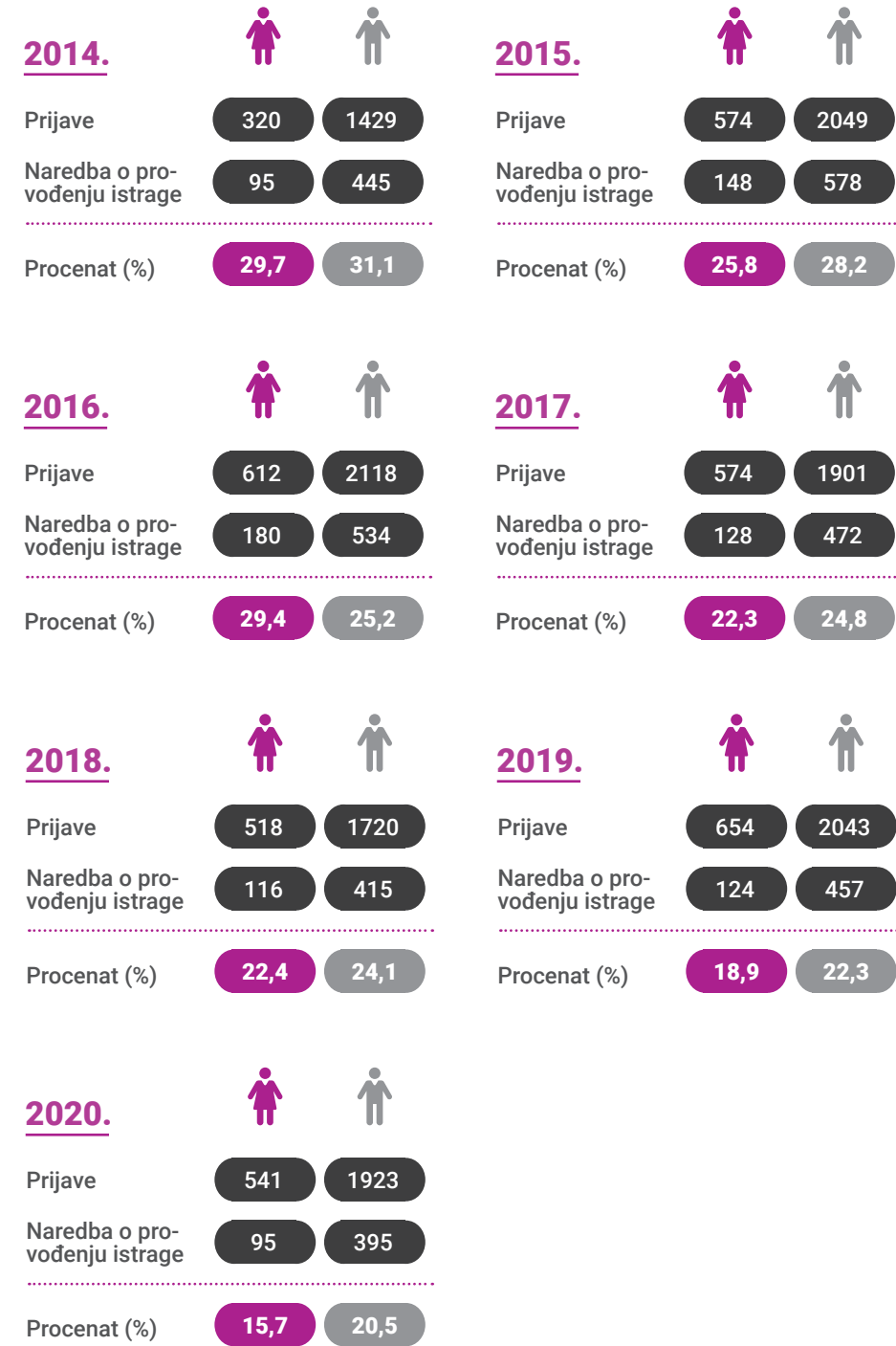
4. KTK - po polu prijavljenog lica

Godina početka / Faze krivičnog postupka	Ženski pol	Muški pol	Pol nije evidentiran ili se radi o pravnom licu
2014.	320	1429	735
Naredba o provođenju istrage	95	445	106
Optužnica podignuta	32	113	2
Optužnica sa kaznenim nalogom	4	21	0
Optužnica sa sporazumom o priznanju krivice	0	1	0
Oslobađajuća presuda	0	1	0
Osudjujuća presuda - novčana kazna	1	2	0
Osudjujuća presuda - uslovna osuda	4	16	1
Osudjujuća presuda - zatvorska kazna	1	9	0
Prijava / Izvještaj	183	821	626
2015.	574	2049	1119
Naredba o provođenju istrage	148	578	124
Odbijajuća presuda	0	3	0
Optužnica podignuta	54	237	8
Optužnica sa kaznenim nalogom	11	28	5
Optužnica sa sporazumom o priznanju krivice	4	3	2
Oslobađajuća presuda	7	17	0

Godina početka / Faze krivičnog postupka	Ženski pol	Muški pol	Pol nije evidentiran ili se radi o pravnom licu
Osudjujuća presuda - novčana kazna	1	4	1
Osudjujuća presuda - uslovna osuda	13	58	3
Osudjujuća presuda - zatvorska kazna	4	27	2
Prijava / Izvještaj maloljetnici	0	1	0
Prijava / Izvještaj	332	1093	974
2016.	612	2118	1467
Naredba o provođenju istrage	180	534	137
Odbijajuća presuda	0	4	0
Optužnica podignuta	49	192	12
Optužnica s kaznenim nalogom	4	23	2
Optužnica sa sporazumom o priznanju krivice	1	3	0
Oslobađajuća presuda	4	18	2
Osudjujuća presuda - novčana kazna	3	8	0
Osudjujuća presuda - uslovna osuda	28	106	8
Osudjujuća presuda - zatvorska kazna	7	43	2
Prijava / Izvještaj	336	1187	1304
2017.	574	1901	1165
Naredba o provođenju istrage	128	472	117
Odbijajuća presuda	1	2	0
Optužnica podignuta	61	233	23
Optužnica s kaznenim nalogom	6	21	4
Optužnica sa sporazumom o priznanju krivice	1	5	0
Oslobađajuća presuda	8	36	1
Osudjujuća presuda - novčana kazna	2	12	0
Osudjujuća presuda - uslovna osuda	33	106	4
Osudjujuća presuda - zatvorska kazna	14	45	2
Prijava / Izvještaj	320	969	1014
2018.	518	1720	1381
Naredba o provođenju istrage	116	415	154
Odbijajuća presuda	0	4	0

Godina početka / Faze krivičnog postupka	Ženski pol	Muški pol	Pol nije evidentiran ili se radi o pravnom licu
Optužnica podignuta	52	205	13
Optužnica s kaznenim nalogom	7	21	6
Optužnica sa sporazumom o priznanju krivice	1	3	0
Oslobađajuća presuda	11	42	8
Osudjujuća presuda - novčana kazna	6	14	0
Osudjujuća presuda - uslovna osuda	36	98	12
Osudjujuća presuda - zatvorska kazna	9	39	1
Prijava / Izvještaj	280	879	1187
2019.	654	2043	774
Naredba o provođenju istrage	124	457	126
Odbijajuća presuda	1	4	0
Optužnica podignuta	51	196	11
Optužnica s kaznenim nalogom	8	24	2
Optužnica sa sporazumom o priznanju krivice	8	9	0
Oslobađajuća presuda	11	54	2
Osudjujuća presuda - novčana kazna	2	15	0
Osudjujuća presuda - uslovna osuda	47	92	7
Osudjujuća presuda - zatvorska kazna	11	53	2
Prijava / Izvještaj	391	1139	624
2020.	541	1923	445
Naredba o provođenju istrage	95	395	67
Optužnica podignuta	18	111	4
Optužnica s kaznenim nalogom	6	14	1
Optužnica sa sporazumom o priznanju krivice	1	19	1
Oslobađajuća presuda	8	28	2
Osudjujuća presuda - novčana kazna	0	10	1
Osudjujuća presuda - uslovna osuda	21	61	2
Osudjujuća presuda - zatvorska kazna	4	44	1
Prijava / Izvještaj	388	1240	366
Utvrđujuća presuda - djelo počinjeno u stanju neuračunljivosti	0	1	0

Broj naredbi o sprovođenju istrage protiv prijavljenih lica muškog i ženskog pola se znatno razlikuje u broju, s obzirom na to da je znatno veći i broj prijavljenih lica muškog pola za korupciju u odnosu na lica ženskog pola. Međutim, ukoliko se pogleda procentualno, primjetno je da ne postoji određeno odstupanje u broju naredbi za sprovođenje istrage protiv lica muškog i ženskog pola. Procentualno se broj naredbi za sprovođenje istrage u odnosu na ukupan broj prijava protiv lica oba pola blago smanjivao od 2014. godine, pa je tako broj naredbi za sprovođenje istrage protiv lica ženskog pola 2020. godine bio 15,7%, što je gotovo duplo manje u odnosu na 2014. godinu kada je protiv lica ženskog pola izdato 29,7% naredbi za sprovođenje istrage. Ipak, treba naglasiti da se broj prijava za korupciju protiv lica ženskog pola 2020. godine gotovo udvostručio u odnosu na 2014. godinu. Slična je situacija i s odnosom prijava korupcije i izdatih naredbi za sprovođenje istrage protiv lica muškog pola, gdje je prisutan trend porasta broja prijava, a smanjenja broja naredbi za sprovođenje istrage. Generalna slika koju dobijamo na osnovu statističkih podataka VSTS BiH govori u prilog tome da se broj prijava za KTK djela povećava, dok se broj naredbi za sprovođenje istraga smanjuje iz godine u godinu, što svakako doprinosi generalno malom broju podignutih optužnica i izrečenih osuđujućih sudskih odluka.

Na osnovu gornjih podataka VSTS, koji sadrže podatke o donesenim presudama za krivična djela, TI BiH je zatražio od sudova anonimizirane pravosnažne sudske odluke u predmetima koji se odnose na krivična djela: polni odnos zloupotrebom položaja/moći, tj. obljava zloupotrebom položaja, prinuda na polni odnos i polna ucjena. Metodološki pristup detaljno je opisan u uvodu publikacije.

U većini predmeta prisutan je prepoznatljiv odnos moći između žrtve i optuženog, gdje je žrtva u nekoj vrsti podređenog odnosa optuženom koji se nalazi na poziciji moći ili autoriteta. Tako je u predmetu koji se vodio pred Općinskim sudom u Goraždu šef lokalne trgovine bio optužen za polni odnos zloupotrebom položaja, jer je od radnica u trgovini zahtijevao polni odnos kao uslov za potpisivanje ugovora o radu.⁵⁰ U drugom predmetu koji se vodio pred Općinskim sudom u Tuzli univerzitetski profesor je bio optužen za zloupotrebu položaja ili ovlaštenja jer je svojim studenticama upisivao prolazne ocjene u indeks bez da su studentice prijavile i izašle na polaganje predmeta koje je on predavao.⁵¹

Kada je riječ o primjeni principa učinkovitosti u postupanju po predmetima, nadležna tužilaštva su podizala optužnice u različitim rokovima po počinjenju krivičnog djela, tj. po prijavljenom djelu. U analiziranim presudama koje su dostavljene TI BiH, vremenski period od počinjenja djela do podizanja optužnice je bio u rasponu od jednog mjeseca,⁵² pa do šest i devet godina u predmetu koji se vodio pred Općinskim sudom u Tuzli, u kojem su počinjena dva krivična djela u razmaku od tri godine.⁵³ Dakle, ne može se reći da postoji određena praksa u postupanju tužilaštava kada je riječ o učinkovitosti u postupanju i vođenju istrage. Do sličnog zaključka se dolazi analizom protoka vremena od potvrđivanja optužnice pa do donošenja presude. Naime, postupajući sudovi su neke postupke vodili 30 dana,⁵⁴ a druge čak sedam godina, dok je većina analiziranih postupaka trajala 16 do 18 mjeseci. Prilikom analize učinkovitog postupanja sudova, treba svakako imati na umu i karakteristike predmeta i njegovu složenost, koja može dovesti do nešto dužeg trajanja postupka. Ipak, analizirane presude ukazuju na to da su u pitanju predmeti s jednim optuženim, te manjim brojem oštećenih i svjedoka u postupku, te nisu podrazumijevali izvođenje značajnog broja dokaza. Stoga se duže trajanje postupaka u konkretnim slučajevima ne može opravdati njihovom složnošću.

Analiza presuda ukazala je na ozbiljne nedostatke u postupanju tužilaštava kada je u pitanju pravna kvalifikacija djela, te obezbjeđivanje neophodnih dokaza u vođenju postupka protiv optuženih. Uprkos činjenici da u ovoj oblasti krivičnog prava u BiH postoji mali broj presuda, te se ne može govoriti o ustaljenoj praksi u radu tužilaštava, uočeni nedostaci ukazuju na neophodnost unapređenja kapaciteta i vještina tužilaštava u postupanju u ovim predmetima. U predmetu

⁵⁰ Odluka Općinskog suda u Goraždu br: 45 0 K 028523 14 K od dana 07. 10. 2014.

⁵¹ Odluka Općinskog suda u Tuzli br: 32 0 K 127234 16 K 2 od dana 18. 04. 2019.

⁵² Odluka Općinskog suda u Tuzli br: 32 0 K 31826 17 K od dana 28. 12. 2017.

⁵³ Odluka Općinskog suda u Tuzli br: 32 0 K 127234 16 K 2 od dana 18. 04. 2019.

⁵⁴ Odluka Općinskog suda u Tuzli br: 32 0 K 31826 17 K od dana 28. 12. 2017.

br: 45 0 K 028523 14 K, koji se vodio pred Općinskim sudom u Goraždu, Kantonalno tužilaštvo Bosansko-podrinjskog kantona podiglo je optužnicu protiv lica muškog pola za polni odnos zloupotrebom položaja, u slučaju u kojem je optuženi kao šef smjene u lokalnoj trgovini zahtijevao od svoje radnice polni odnos u zamjenu za potpisivanje ugovora o radu, dok je drugu radnicu uznemiravao na radnom mjestu jer je pokušao ostvariti prisniji odnos s njom.⁵⁵ Postupak je završio oslobađajućom presudom za optuženog, uz argumentaciju da Tužilaštvo nije uspjelo dokazati osnovne elemente ovog krivičnog djela, koje uključuje "polni odnos" ili "s njom izjednačenu polnu radnju", i "osobu koja se zbog imovinskog, porodičnog, društvenog, zdravstvenog ili drugog stanja ili teških prilika nalazi prema [optuženom] u odnosu zavisnosti".⁵⁶ S obzirom na iznesene činjenice i konačni ishod postupka, adekvatnija pravna kvalifikacija ovog djela bi bila ona iz člana 208. Krivičnog zakona FBiH, koja kaže da "(1) Ko u slučajevima iz čl. 203. (silovanje), 204. (polni odnos s nemoćnom osobom), 205. (polni odnos zloupotrebom položaja) i 206. (prinuda na polni odnos) ovog zakona, kada nije počinjen ni pokušaj tog krivičnog djela, učini samo bludnu radnju, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine". Pored propusta tužilaštva u ovom predmetu, argumentacija suda i ocjena iznesenih činjenica pokazuje da je sud sklon vrlo uskoj i rigidnoj interpretaciji iznesenih činjenica. Pored toga što sud navodi da se zaposlene u radnji nisu nalazile u odnosu zavisnosti prema optuženom, zaneamarujući jasnu ulogu optuženog kao šefa trgovine, u potpunosti su zanemareni jasni elementi seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu.

U određenim predmetima žrtve su bile ucjenjivane snimkom seksualnog odnosa i objavom istog ili potpisivanjem ugovora o radu i nastavka rada.

Analiza je pokazala da sudovi ne traže uvijek mišljenje stručnih lica, prije svega psihologa i psihijatra kao sudskih vještaka. Sudovi koji su tražili vještačenje psihologa i psihijatra su, u analiziranim presudama, donijeli osuđujuće presude. Osnovni sud u Višegradu⁵⁷ u obrazloženju svoje presude po krivičnom djelu obljava zloupotrebom položaja ističe važnost mišljenja sudskih vještaka, te su isti pozvani i na glavnu raspravu kako bi dodatno pojasnili svoje mišljenje i odgovorili na pitanja. Takođe, Sud u Višegradu je uz pomoć sudskih vještaka donio odluku o vjerodostojnosti i važnosti mišljenja psihologa koje je u svoju odbranu priložio optuženi. Upravo iz ovog slučaja, vidi se važnost korištenja usluga sudskih vještaka (psihologa i psihijatra prije svega) u odnosu na samostalne psihologe, jer postoji evidentna razlika između kliničke prakse, koja je poznata psiholozima, i sudske prakse s kojom su upoznati sudski vještaci.

Iako je kaznena politika u BiH generalno takva da sudovi idu prema donjoj granici prilikom izricanja sankcije, što je evidentno i u analiziranim presudama, postoje i otežavajuće i olakšavajuće okolnosti koje sud uzima u razmatranje prilikom izricanja sankcije. Kada je riječ o otežavajućim okolnostima, sud uglavnom

⁵⁵ Odluka Općinskog suda u Goraždu br: 45 0 K 028523 14 K od dana 07. 10. 2014.

⁵⁶ Čl. 205 KZ FBiH (Službeni glasnik FBiH br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017)

⁵⁷ Osnovni sud u Višegradu: Presuda 91 0 K 032549 16K

uzima u obzir prethodnu osuđivanost optuženog. Tako je Općinski sud u Tuzli u predmetu u kojem je utvrđena odgovornost optuženom za krivična djela prinuda na polni odnos i nasilničko ponašanje, izrekao jedinstvenu kaznu sedam mjeseci zatvora jer je optuženi prethodno bio uslovno osuđen za nasilje u porodici.⁵⁸ Uprkos jasnim otežavajućim okolnostima, posebno jer je riječ o ponovljenom nasilničkom ponašanju, izrečena sankcija je gotovo pa minimalna. Olakšavajuće okolnosti koje su razmatrane prilikom izricanja sankcija presudne su u održavanju blage kaznene politike u sudskoj praksi. Vrlo često se u obzir uzimaju "korektno ponašanje optuženog", "njegova ugledna ličnost", "priznanje optuženog", "obećanje optuženog da više neće ponoviti to djelo", te ne postoji valjano obrazloženje suda za ovakvu ocjenu dokaza i olakšavajućih okolnosti. U ovom slučaju se posebno ističe presuda Osnovnog suda u Bijeljini, gdje je sud kao olakšavajuću okolnost uzeo u obzir da je "i samo vođenje postupka i potpuno rasvjetljavanje ovog događaja optuženi doživio kao ogromnu blamažu i ukaljanost njegove ličnosti"⁵⁹, što na svojevrstan način stavlja ličnost i osjećanja optuženog ispred zaštite i integriteta oštećenih.

Detaljan pregled presuda predstavljen je u aneksu ove publikacije.

⁵⁸ Odluka Općinskog suda u Tuzli br: 32 0 K 31826 17 K od dana 28. 12. 2017.

⁵⁹ Presuda Osnovnog suda u Bijeljini od dana 25. 03.2016.

» Međunarodna pravna praksa

Primjeri iz Evrope

Iako ni u zemljama Evropske unije nemamo poseban zakon koji se bavi svim zakonskim elementima "sextortiona", one su ipak svoja zakonodavstva harmonizovale i odgovarajućom primjenom Direktive 2012/29/EU o uspostavi minimalnih standarda, prava, podrške i zaštite žrtava zločina.

Švedska

Švedski Krivični zakon u poglavlju 4 o krivičnim djelima protiv slobode i mira, stav 1a kaže da u slučajevima:

1. nezakonite prisile;
2. obmane;
3. iskorištavanja ranjive situacije druge osobe čime se ozbiljno ograničavaju opcije/alternative te osobe; ili
4. druga takva neprimjerna sredstva koja ozbiljno ograničavaju alternative druge osobe, zatim regrutovanje, prevoz, premještanje, pristanište ili primanje osobe kako bi se ta osoba mogla eksploatisati u seksualne svrhe, uklanjanje organa, služenje vojnog roka, prisilni rad ili neke druge aktivnosti u situaciji koja uključuje nevolju za tu osobu; počinitelj je kriv za trgovinu ljudima i osuđuje se na **kaznu zatvora najmanje dvije i najviše deset godina.**⁶⁰

Takođe, u odjeljku 1b predviđeno je da osoba koja počini djela iz odjeljaka 1 i 1a "nezakonitom prisilom, obmanom ili iskorištavanjem položaja zavisnosti, bespomoćnosti ili teške situacije druge osobe, iskorištava drugu osobu na prisilnom radu, radu pod očito nerazumnim uslovima ili prosjačenju, kriva je za ljudsko iskorištavanje i osuđuje se na kaznu zatvora u trajanju od **najviše četiri godine.**"⁶¹

Dalje u poglavlju 10 Krivičnog zakona koje se odnosi na pronevjeru, druge povrede povjerenja i korupciju, u stavu 5a navodi se da "osoba koja je zaposlenik ili obavlja određenu funkciju, te prima, prihvata obećanje ili traži neprimjerenu prednost u obavljanju posla ili je prouzrokovala primanje mita osuđuje se **na novčanu kaznu ili kaznu zatvora u trajanju od najviše dvije godine.**"⁶²

⁶⁰ Krivični zakon Švedske, 1962 - amandmani 2020, dotupan na https://www.legislationline.org/download/id/8662/file/Sweden_criminal_code_am2020_en.pdf

⁶¹ Ibid.

⁶² Krivični zakon Švedske, 1962 - amandmani 2020, dotupan na https://www.legislationline.org/download/id/8662/file/Sweden_criminal_code_am2020_en.pdf

A, u stavu 5c dalje naglašava se da: *“Ako se prekršaj iz stava 5a ili 5b smatra grubim prekršajem, osoba je kriva za grubo primanje mita ili grubo davanje mita i osuđuje se na kaznu zatvora od najmanje šest mjeseci i najviše šest godina.”*⁶³

Nizozemska

Prema Krivičnom zakonu Kraljevine Nizozemske u odjeljku 36f planirane su naknade štete, odnosno novčani iznosi koji se mogu isplatiti žrtvama.

*“Uredbom Vlade može se odrediti da samo žrtve nasilnih i seksualnih prestupa mogu ispunjavati uslove za ovu isplatu tokom razdoblja određenog ovom uredbom. Takođe, datom uredbom se može odrediti da se za iznose koji se isplaćuju primjenjuje gornja granica od 5.000 eura ili više, s tim da se ta gornja granica neće primjenjivati na isplate žrtvama nasilnih ili seksualnih krivičnih djela.”*⁶⁴

Takođe je interesantno da Nizozemski zakon u odjeljku 41, stav 1 propisuje da *“osoba koja počinji krivično djelo kada je to neophodno u odbrani tjelesnog ili seksualnog integriteta ili imovine svoje ili druge osobe od neposrednog, nezakonitog napada, neće biti krivično odgovorna.”*⁶⁵

U odjeljku 249, u stavu 2 propisuje se da će *“državni službenik koji seksualno zlostavlja osobu koja je pod njegovim autoritetom ili mu je povjerena ili stavljena pod njegov nadzor”, te u stavu 3 “osoba zaposlena u sektoru zdravstvene zaštite ili socijalne brige koja seksualno zlostavlja osobu koja se kao pacijent ili klijent povjerala pomoći ili njezi” biti kažnjena kaznom zatvora od šest godina ili novčanom kaznom četvrte kategorije.*⁶⁶

Njemačka

Prema krivičnom zakonu Njemačke propisane su kazne za izvršenje, ali i pokušaj izvršenja krivičnog djela zloupotreba službenog položaja.

U odjeljku 174b stav 1 je navedeno da *“ko se u svojstvu javnog službenika tereti za učešće u krivičnom postupku ili postupku s ciljem izricanja pritvorske mjere, zloupotrebom ovisnosti uzrokovane postupkom, uključuje se u seksualne aktivnosti s osobom protiv koje je postupak usmjeren ili im dopušta da se sami seksualno angažuju, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do pet godina.”* A, stav 2 navodi da je i sam pokušaj kažnjiv.⁶⁷

63 Ibid.

64 Krivični zakon Kraljevine Nizozemske, 1882 - amandmani 2021, dostupan na https://www.legislationline.org/download/id/6415/file/Netherlands_CC_am2012_en.pdf

65 Ibid.

66 Ibid.

67 Krivični zakon Njemačke, 1971 - amandmani 2013, dostupan na https://www.legislationline.org/download/id/6115/file/Germany_CC_am2013_en.pdf

Finska

Poput Krivičnog zakona u Švajcarskoj, Krivični zakon Finske ne određuje niti definiše izričite kazne za elemente sextortiona, već su se odlučili za uopštenije odredbe o zloupotrebi javnih položaja.

U odjeljku 7 se propisuje da ako javni službenik *“zloupotrijebi svoj položaj u odnosu na osobu koja je pod njegovim zapovjedništvom ili neposrednim nadzorom, kazniće se za zloupotrebu javne funkcije novčanom kaznom ili kaznom zatvora najviše dvije godine”,* te se u stavu 2 predviđa da *“javni službenik može biti osuđen i na otkaz ako krivično djelo ukazuje da je očito nesposoban za svoje dužnosti.”*⁶⁸

Zemlje van EU

Norveška

I u Norveškom krivičnom zakonu elementi sextortiona su definisani i propisane su kazne kroz stavke o zloupotrebi položaja. Odjeljak 295. Krivičnog zakona Norveške određuje kazne za zloupotrebu nejednakog odnosa moći, i to da će se **kazna zatvora od šest godina** primijeniti na svaku osobu koja *“za sebe ili drugu osobu ostvaruje seksualnu aktivnost ili tjera osobu da na sebi vrši djela koja odgovaraju seksualnoj aktivnosti:*

1. Zloupotrebom položaja, zavisni odnos ili odnos povjerenja, ili
2. Iskorištavanje mentalne bolesti ili mentalne smetnje osobe pod uslovom da ponašanje ne spada u područje odjeljka 291, ili
3. Iskorištavanje osobe mlađe od 18 godina u posebno osjetljivoj životnoj situaciji.”

Zakon predviđa da će se iste kazne primijeniti i na osobu koja natjera dvije ili više osoba da se međusobno seksualno angažuju.⁶⁹

Švajcarska

Zanimljivo je da Krivični zakon Švajcarske u osamnaestom poglavlju, tačnije članu 312, govori o prekršajima protiv službene ili profesionalne dužnosti, ali ne spominje niti izričito određuje kaznu za seksualno uznemiravanja i/ili elemente sextortiona. Odredba ovog zakona je uopštenija i uključuje svaki vid zloupotrebe službenog ovlaštenja.

68 Krivični zakon Finske, 1889 - amandmani 2015, dostupan na https://www.legislationline.org/download/id/6375/file/Finland_CC_1889_am2015_en.pdf

69 Krivični zakon Norveške, 2005 - amandmani 2021, dostupan na https://www.legislationline.org/download/id/9055/file/Norway_Penal%20Code.pdf

Čl. 312 "Svaki pripadnik vlasti ili javni službenik koji zloupotrijebi službena ovlaštenja kako bi sebi ili nekome obezbijedio nezakonitu prednost ili drugome nanio štetu, kazniće se zatvorskom kaznom koja ne prelazi pet godina ili novčanom kaznom."⁷⁰

Regionalni zakonodavni okvir

Hrvatska

Pojmovi uznemiravanja i polnog uznemiravanja su pravno definisani Zakonom o ravnopravnosti polova i Zakonom o suzbijanju diskriminacije. Krivičnim zakonom iz 2013. godine **polno uznemiravanje** je prepoznato kao krivično djelo. Propisana je i zatvorska kazna za polno uznemiravanje u trajanju od jedne godine. "Ko polno uznemirava drugu osobu kojoj je nadređen ili koja se prema njemu nalazi u odnosu zavisnosti ili koja je posebno ranjiva zbog dobi, bolesti, invaliditeta, zavisnosti, trudnoće, teške tjelesne ili duševne smetnje, kazniće se kaznom zatvora do dvije godine." Zakonom o krivičnom postupku proširena su prava žrtve, te obuhvataju između ostalog i pravo na pristup službama za podršku žrtvama krivičnih djela, pravo na psihološku i drugu stručnu pomoć i podršku tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama krivičnih djela itd.

U odnosu na Bosnu i Hercegovinu, zakoni u Republici Hrvatskoj su usklađeni sa standardima Evropske unije i predviđaju zatvorske kazne za krivična djela koja se mogu identifikovati kao sextortion u trajanju od jedne do deset godina.

Srbija

Budući da se u Republici Srbiji sam pojam sextortion se ne tretira i ne tumači kao jedinstven oblik ili koncept u pravnom smislu. Terminologija koja se koristi, a može se dovesti u vezu s pojmom sextortion, ukazuje da određeni izrazi nisu utvrđeni kao istovjetni ili različiti, te tako možemo određene pojmove tumačiti kao ista ili slična djela, međutim nisu zakonski određena kao ekvivalent ili identična, posebno govoreći u kontekstu pojmova kao što su seksualno uznemiravanje i polno uznemiravanje. U Krivičnom zakonu u vezu s pojmom sextortion dovode se sljedeći pojmovi: silovanje (član 178), obljava zloupotrebom položaja (član 181), nedozvoljene polne radnje (član 182), polno uznemiravanje (član 182a).

Umjesto pojma seksualnog uznemiravanja u Krivičnom zakoniku Republike Srbije koristi se pojam polno uznemiravanje. Kazne predviđene Zakonom za obljubu zloupotrebom položaja su zatvorske u trajanju od tri mjeseca do tri godine.

Crna Gora

Termin "sextortion" kao takav nije zastupljen u zakonodavstvu Crne Gore. U okviru Krivičnog zakona Crne Gore pronalazimo sljedeća krivična djela koja se mogu dovesti u vezu sa sextortionom, tj. krivična djela protiv polne slobode: silovanje (član 204), obljava zloupotrebom položaja (član 207), nedozvoljene polne radnje (član 208); zloupotreba službenog položaja (član 416); rasna i druga diskriminacija (član 443).

Obljava zloupotrebom položaja - član 207: "(1) Ko zloupotrebom svog položaja navede na obljudu ili s njom izjednačen čin lice koje se prema njemu nalazi u odnosu kakve podređenosti ili zavisnosti, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine."

Kao ni krivični zakoni BiH, ni Krivični zakon Crne Gore ne identifikuje seksualno uznemiravanje kao krivično djelo.

⁷⁰ Krivični zakon Švajcarske, 1937 - amandmani 2020, dostupan na https://www.legislationline.org/download/id/8991/file/SWITZ_Criminal%20Code_as%20of%202020-07-01.pdf

» Dosadašnja istraživanja (publikacije) o sextortionu

U situacijama kada društvo uoči jednu novu pojavu ili kada se grupa pojedinaca nalazi u situaciji koja po određenim elementima ima istu ili sličnu prirodu, ona dobija obrise utvrđenog i već viđenog obrasca i to isto društvo s vremenom počinje da definiše, analizira i ispravlja sve ono što se veže za tu pojavu. Upravo se to desilo kada je uočen sextortion, te ga je grupa istraživača počela proučavati da bi spoznala ključne elemente koji ga čine, te da bi dala usmjerenja za rješavanje problema u vezi sa samim fenomenom kao društvene anomalije. Definisane samog pojma, kao i preporuke za prevenciju i borbu protiv sextortiona, nalazimo u tri publikacije. Svaka od njih daje značajan doprinos u postavljanju pravnih temelja kojima bi države trebalo da se vode, te pruža smjernice koje obuhvataju usmjerenja za rad prilikom širenja svijesti i detektovanja same pojave.

Imenovanje, sramoćenje i prestanak sextortiona

Izuzetno značajna publikacija koja se bavi problematikom sextortiona jeste publikacija pod nazivom "Naming, shaming, and ending Sextortion" koju izdaje međunarodna asocijacija žena sudija, koje su inspirisane ličnim iskustvima u radu na ovom polju odlučile da je neophodnost objavljivanja jednog ovakvog priručnika od velikog značaja za borbu protiv koruptivnih radnji s elementima seksualnih iznuda. Već 2012. godine objedinjuju i sažimaju dotadašnja poznata i dokumentovana iskustava, te prvi put uspijevaju da razbiju stigmom oko ove pojave, pri čemu značajan segment čine mehanizmi preko kojih je moguće ostvariti određena poboljšanja na polju borbe protiv sextortiona.

Publikacija je napisana u saradnji s udruženjem žena sudija Bosne i Hercegovine, Tanzanije i Filipina, pa su stoga opisani konkretni primjeri postupaka koji su vođeni u ovim zemljama. Prilikom istraživanja javnog mnjenja u pomenutim zemljama, došlo se do zaključka da većina građana ovih zemalja nije upoznata sa samim pojmom sextortion, kao što većina populacije nije upoznata sa bilo kojim mehanizmom prijave ove društvene pojave.

Cilj ovog priručnika jeste da prvenstveno podigne nivo svijesti te da bude prihvaćen kao vodič kroz dostupne informacije i izvore za dalju prevenciju i borbu protiv ove vrste koruptivne radnje. Kao najvažnije teze publikacija ističe sljedeće:

- Neophodnost imenovanja problema i njegovo jasno pravno definisanje;
- Identifikacija i sažimanje postojećih pravnih odredaba za borbu protiv sextortiona;
- Utvrđivanje institucionalnih prepreka prema efikasnom krivičnom gonjenju;
- Kreiranje akcionog plana.

Da bi društvo bilo spremno i zrelo za suočavanje i borbu protiv sextortiona, publikacija je predstavila smjernice za koje smatra da su neophodni koraci pri preuzimanju odgovornosti u prevenciji i sprečavanju sextortiona, ali i preporuke za organizacije koje se bave ovom problematikom:

- Pokretanje ili iniciranje razgovora sa svim zainteresovanim licima koji imaju uticaj i svijest o dubini problema s kojim se društvo suočava;
- Informisanje i objedinjavanje svih dosad poznatih i dokumentovanih saznanja o sextortionu i
- Kreiranje plana djelovanja u borbi protiv sextortiona.

Ove smjernice, između ostalog, pokušavaju definisati strategiju svake organizacije koja pretenduje da u svom djelovanju ima jasne i konkretne stavove koji će doprinijeti pragmatičnoj borbi protiv društvene anomalije o kojoj je ovdje riječ. Posebno se naglašava važnost informisanja, odnosno saznanja o ovoj temi i svim pojedinostima koji proizlaze iz analize prikupljenih materijala, a koji mogu predstavljati osnovu i mehanizam djelovanja za svaku narednu situaciju u kojoj jedan pojedinac pokušava dokazati da je bio u poziciji žrtve.

Ono što se posebno ističe u publikaciji jeste usmjerenje na određene zakone i zakonske odredbe koje bi poslužile kao alati u procesu dokazivanja sextortiona. Generalna preporuka jeste oslanjanje na sve one zakonske odredbe koje u sebi sadrže seksualne komponente, pojmove žrtve, fizičke povrede ili prinude, seksualne diskriminacije i uznemiravanja i sve one zakonske odredbe koje imaju koruptivne komponente.

Publikacija navodi i primjere i konkretne slučajeve iz prakse zemalja poput Kanade, Filipina, Tanzanije, Kine, SAD, ali i slučaja u Bosni i Hercegovini, koji imenuje okrivljenog za djelo seksualne prinude. Konkretno, u pitanju je slučaj gdje je seksualno iskorištavana, a zatim i ucjenjivana osoba ženskog pola od strane svog profesora. Ovaj primjer predstavlja čisti sextortion i mada ga pod tim imenom zakon u Bosni i Hercegovini ne prepoznaje, najvažnija je poruka da se ovakvi i slični slučajevi mogu pravnim mehanizmima dokazati pred sudom, te oni u svakom slučaju osim što predstavljaju primjere dobre prakse, predstavljaju i dobro utemeljenu polaznu tačku za sve naredne slučajeve prepoznavanja sextortiona i adekvatnog sankcionisanja.

Publikacija kao priručnik nudi i smjernice i savjete kako probuditi kolektivnu svijest po ovom pitanju. Jasno daje do znanja da je za sada u većini društava ovaj problem stavljen na margine i da, kao takav, zahtijeva dodatne organizacione napore. Budući da je ovo duboko ukorijenjena pojava i da nipošto nije novonastala kao posljedica razvoja društva u organizacionom smislu, pažnju treba usmjeriti na edukaciju i informisanje svakog pojedinca, pri čemu je neophodno iskoristiti postojeće dokaze i primjere kao jasne pokazatelje elemenata sextortiona. Ono što predstavlja izazov u svakom društvu jeste promjena svijesti i stava, ali ovaj zadatak se povjerava organizacijama koje u procesima zagovaranja moraju da detektuju faktore koji bi dalje uticali na sistemske izmjene. Neophodna je, dakle, angažovanost u pronalaženju lica koja se zanimaju za ovu problematiku, nji-

hova edukacija i, najvažnije, pritisak koji se mora izvršiti na institucije da se obavezno počnu sistematski baviti sextortionom. U vezi s tim, u publikaciji je jasno naglašeno da samo promjena stava i mišljenja vode u ponašanje. Skidanje stigme sa pojedinaca kao i sistematska podrška žrtvama predstavlja ključne segmente u borbi protiv sextortiona. Publikacija na adekvatan način odslikava odraz društava i njihovu spremnosti da prihvate ovu pojavu, te čini konstruktivan prijedlog za sve dalje analize i izvještaje koji se tiču ovog problema.

Prekidanje tišine oko sextortiona

Transparency International kao vodeća međunarodna organizacija za borbu protiv korupcije svoju publikaciju pod nazivom "Breaking the silence around sextortion" objavila je 2020. godine i ona definiše pojam sextortion, te objedinjuje globalne informacije o rasprostranjenosti i učestalosti same pojave, ali pruža i uvid u mehanizme pravne borbe i zakonske regulative i odredbe koje se bave ovom problematikom u određenim dijelovima svijeta. Publikacija predstavlja nastavak tendencije da se, kako na globalnom, tako i na lokanom nivou, raširi svijest o saznanjima koja su u protekloj deceniji objedinjena i da daju jasnu ilustraciju o dešavanjima koja se vežu za sextortion. Izvještaj koji je objavio TI ostavlja utisak da se ostvaruju znatni pomaci u prepoznavanju važnosti i neophodnosti bavljenja ovom temom, kao i da sama kompleksnost definisanja pojma nije prepreka u uočavanju pojave, ali da prvenstveno borba protiv zloupotrebe moći s ciljem seksualne iznude varira od države do države i povezana je sa stepenom razvoja društva, odnosno samim pravnim sistemom i zakonskim okvirima.

Ono što se ističe u publikaciji jeste da je sextortion zastupljen u svim sektorima, a čini se najčešće u obrazovanju, sudstvu i državnoj službi generalno, kao i da najčešće zahvata ranjive pojedince te iskorištava njihov težak položaj. Takođe se navodi da je ovaj oblik korupcije najteže pratiti jer se veoma rijetko prijavljuje i dokumentuje iz razloga što se žrtva često suočava sa društvenom osudom. U mnogim sredinama to predstavlja tabu i može biti izuzetno teško dokazati da je u pitanju bila prinuđenost. Posmatrano sa pravnog aspekta, ono što se ističe kao nedostatak jeste manjak zakonskih okvira koji jasno obuhvataju i bave se sextortionom kao izdvojenim krivičnim djelom koji bi imao jasno definisanu sankciju u slučaju dokazivanja. Ovo je problem s kojim se većina država suočava, ali ipak određeni slučajevi služe kao primjeri dobre prakse, posebno navodeći metode kojima se pojedinac u raznim dijelovima svijeta služio pri dokazivanju sextortiona.

Kao neophodan korak u borbi protiv sextortiona preporučuje se inicijalni razgovor sa svim zainteresovanim za ovu temu, npr. civilnim društvom ili akademskom zajednicom, te se ovaj prvi korak smatra i najvažnijim u buđenju svijesti za ovu problematiku. Naredni izazov jeste da se razvije jasan pravac djelovanja, odnosno da se prema mogućnosti organizacije definišu jasni akcioni postupci za borbu protiv ove društvene pojave, poput jasnog određivanja samog pojma, zatim edukacije i informisanja javnosti, prikupljanja informacija o pravnim načinima za borbu protiv sextortiona, npr. antikorupcijski propisi i zakoni ili sudske procedure.

Ukazujući na postojanje problema i kreirajući jasniju sliku o samom fenomenu, publikacija detektuje mehanizme kojima bi se pojedinac ohrabrio za prijavljivanje sextortiona. Preporuke koje je Transparency International objedinio u svojoj publikaciji smatraju se generalnim preporukama koje je preporučljivo uvrstiti u sve dostupne priručnike za borbu protiv sextortiona, stoga je njihova integracija neophodna i u ovoj publikaciji budući da predstavljaju rezultat višegodišnjeg istraživanja i analiziranja na ovom polju.

Zločin korupcije i seksualne eksploatacije

Podjednako značajan izvještaj pod nazivom "A crime of corruption and sexual exploitation" izašao je 2019. godine kao rezultat istraživanja udruženja međunarodne advokatske komore, koja je doprinos borbi protiv ovog društvenog problema iznijela kroz jedinstven dokument kojim se obuhvata srž definisanja sextortiona, pri čemu se korupcija i seksualno iskorištavanje ne odvajaju od pojma zločin. Primaran razlog objavljivanja ovog izvještaja jeste neupitna potreba da se probudi svijest i da se problem tretira kroz prizmu antikoruptivnog djelovanja i da se izmijene postojeće perspektive koje minimiziraju uzroke i posljedice društvene pojave poznate kao sextortion. Sa stajališta ovog izvještaja sextortion se nipošto ne odjava od korupcije, već se sveukupno posmatra kao sastavni dio antikorupcijske kampanje.

Ona jasno ističe tri pravne osnove u borbi za dokazivanje sextortiona:

- Antikorupcijski zakoni i odredbe;
- Zakonodavstvo u vezi nasilja koje je zasnovano na rodu; i
- Zakoni i odredbe protiv diskriminacije i uznemiravanja.

Sve te publikacije imaju izuzetnu ulogu u definisanju sextortiona, čime je u značajnoj mjeri razotkrivena koruptivna radnja koja je predstavljala i dan-danas predstavlja problem modernog društva. Iako pravna borba tek predstoji, istina je da su određena društva postavila posebno značajne temelje koje s vremenom treba očekivati kao opšterasprostranjene metode u borbi protiv sextortiona. Sva-ka od ovih publikacija čini presjek iskustava i dokumentacije, ali najvažnije je da predstavljaju konkretne preporuke za dalja djelovanja. Aktivna uloga međunarodnih organizacija i definisanje planova kojima bi se značajno smanjio broj slučajeva sextortiona očekuje se stoga u narednom periodu, uz ubrzanje normativnih promjena i podizanje svijesti društva o realnom ugrožavanju ranjivih grupa i pojedinaca.

» Prijedlozi za unapređenje pravnog okvira i prakse u BiH

Međunarodne organizacije imaju presudan značaj kada se govori o definisanju sextortiona, međutim dugi niz godina istraživanja ove društvene pojave donio je i zaključke koji se tiču svake države i njihovih pravnih sistema u borbi protiv ove koruptivne radnje, odnosno oni predstavljaju globalne smjernice i čine univerzalne preporuke koje je neophodno uvrstiti u normativne okvire. Kako je upravo navedeno, TI u svojoj publikaciji iz 2020. godine kao ključne preporuke navodi sljedeće:

- Razvoj pravne definicije sextortiona u cilju adekvatne pravne borbe;
- Obuke kako bi se adekvatno implementirala pravna norma;
- Integracija sextortiona u strateške politike borbe protiv korupcije i rodnog nasilja;
- Pokretanje javne kampanje o podizanju svijesti o sextortionu kao obliku korupcije;
- Obezbeđivanje sigurnog mehanizma izvještavanja, te podrška i odgovarajuća pomoć osobama koje su žrtve sextortiona (psihofizička, zdravstvena pomoć i slično);
- Pružanje pravne pomoći i savjetovanje o pravnim rizicima poput troškova i ostalih neizvjesnosti;
- Zaštita žrtve od odmazde nakon prijavljivanja;
- Razvoj i obuku pojedinaca za razgovor sa žrtvama sextortiona;
- Reformu pravnog sistema u vezi sa statističkim podacima slučajeva sextortiona;
- Prikupljanje postojećih podataka u vezi sextortiona;
- Analiziranje postojećih podataka u vezi sa slučajevima sextortiona;
- Proučavanje mentalnog, fizičkog i ekonomskog stanja pojedinaca nakon prijave sextortiona i posljedice koje ostavlja na socijalne aspekte i
- Sprovođenje globalnog istraživanja radi identifikacije zajedničkih karakteristika, ali i razlika u samom sextortionu po društvenim sektorima.

Sve prethodno navedene preporuke zaslužuju dodatnu obradu i prilagođavanje društvu i sredini, ali uopšteno one jasno pokazuju u kom pravcu je neophodno djelovati, te kojim mehanizmima pristupiti problematici.

Neophodna pravna poboljšanja

Uvođenje termina sextortion u zakonodavstvo Bosne i Hercegovine te prepoznavanje istog kao oblika korupcije

Bitno je adekvatno definisati sextortion, odnosno razviti pravnu definiciju istog, kako bi se omogućilo adekvatno procesuiranje slučajeva. Takođe, neophodno je integrisati sextortion u politike, programe i propise koji se bave borbom protiv korupcije kao i rodno zasnovanog nasilja kako bi se obezbijedila veća komplementarnost. Napori međunarodnih organizacija i civilnog društva mogu igrati važnu ulogu u promociji usvajanja odgovarajućih zakonskih okvira za sextortion i njihovoj integraciji u antikorupcijske programe.⁷¹

Prepoznavanje sextortiona kao krivičnog djela

Kako je prethodno navedeno, zakonodavstvo Bosne i Hercegovine prije svega treba da prepozna termin sextortion, te da isti automatski bude prepoznat kao oblik krivičnog djela, odnosno kao koruptivno djelo, što bi omogućilo adekvatnije kazne i restrikcije za počiniocima istog.

Usklađivanje zakonskog okvira na entitetskim i državnom nivou

Uzimajući u obzir kompleksnost zakonodavnog sistema Bosne i Hercegovine, prije svega u smislu onih djela koja se dovode u vezu sa sextortionom, bitno je uskladiti iste. Primjetno je da entitetski krivični zakoni detaljnije pojašnjavaju određene pojmove koji se dovode u vezu sa sextortionom u odnosu na državne. Pritom, krivični zakon na nivou RS uključuje dodatna djela koja se mogu dovesti u vezu sa sextortionom, te bi u tom smislu trebalo unaprijediti i ostale zakone, odnosno uskladiti iste s postojećim krivičnim zakonom Republike Srpske.

Usklađivanje kazni u zakonskim okvirima

Kako bi se obezbijedio jednak tretman za sve žrtve sextortiona u Bosni i Hercegovini, bitno je da kazne u krivičnim zakonskim okvirima na svim nivoima budu usklađene. Kodeksi ponašanja na nivou BiH, FBiH i RS mogu ponuditi drugi način disciplinovanja određenih počinitelja sextortiona, posebno ako u situacijama drugi zakoni možda nisu primjenjeni.

Na snazi je i Zakon o ravnopravnosti polova u BiH,⁷² koji ne pokriva aspekt koruptivnosti ovakve radnje, ali se i kao takav zakon u sudskoj praksi veoma rijetko primjenjuje.

⁷¹ https://images.transparencycdn.org/images/2020_Report_BreakingSilenceAroundSextortion_English.pdf

⁷² Službeni glasnik BiH, brojevi 16/03 i 102/09

PRIMJER: Kodeks ponašanja i etike Komisije za javnu službu Ugande zabranjuje podvrgavanje drugih "ponašanju seksualne prirode koje utiče na njegovo ili njeno dostojanstvo, a koje je nepoželjno, nerazumno i uvredljivo za primatelja". Sankcije uključuju suspenziju, naknadu za pogođenu osobu i uklanjanje iz javne službe. Može se smatrati da je službenik koji je uključen u slučaj iznuđivanja učestvovao u takvom ponašanju i za to će biti disciplinski kažnjen, čak i ako nije krivično gonjen zbog koruptivne prirode radnji. (Breaking Silence Around Sextortion, TI)

Strože kazne za počinioce sextortiona

Dosuđivanje naknade štete u okviru krivičnog postupka ima značaj osnaživanja žrtava, njihovog integrisanja u krivični postupak, i identifikacije sa krivičnim postupkom, te takvo suđenje posjeduje transformativni potencijal. Svi međunarodni dokumenti insistiraju na postojanju i važnosti prava žrtava na naknadu štete. Naknada štete može biti ostvarena od strane počinioca ili, posebno u slučaju teških krivičnih djela, od strane države. Postojanje posebnih državnih fondova za naknadu štete žrtvama je od posebnog značaja u slučajevima kada je počilac nepoznat, nedostupan ili nije u stanju zbog svojih materijalnih prilika da nadoknadi štetu.

Uzimajući u obzir pozitivne prakse iz EU, te preporuke iz Direktive 2012/29/EU, neophodno je uspostaviti sistem za podršku, s ciljem informisanja žrtava o njihovim pravima i načinu zaštite.

Zastara

Ukidanje zastare za krivična dijela sextortiona bi prije svega pomogla žrtvama da prijave ovo djelo kada budu spremne za isto (što su pokazali pokreti #Metoo, #NisamTražila i sl.). Takođe, odugovlačenje sudskog postupka ne bi omogućilo optuženima da na osnovu zastare budu oslobođeni krivice kao što je bio slučaj u nekim od prethodno analiziranih predmeta.

Disciplinski postupak i proceduralna pitanja

Pored krivičnog postupka, bitno je voditi i disciplinski postupak protiv optuženog te uvesti adekvatne kazne.

Neophodno je obezbijediti adekvatnu zaštitu žrtve tokom postupka. Žrtva ne smije biti prisiljena da svjedoči u istoj prostoriji s počiniocem djela, time obezbjeđujemo zaštitu žrtve od ponovljene, tj. sekundarne viktimizacije.

Tako, na primjer, u Velikoj Britaniji počinioci sextortiona koji su na javnoj funkciji mogu biti optuženi za nedolično ponašanje u javnim službama. Ovo pokriva širok spektar ponašanja i korišteno je kao praktična metoda rješavanja seksualnih prestupa od strane osobe na javnoj funkciji. Posljedice nakon osuđujuće presude za seksualni zločin ne primjenjuju se (npr. upis u registar seksualnih prestupnika, nalozi za sprečavanje seksualne štete ili nalozi za seksualni rizik), osim ako se ne optuži za dodatno krivično djelo, poput silovanja. (Sextortion A crime of corruption and sexual exploitation, IBA)

Žrtva kao izvor krivičnih informacija

Žrtve su važan izvor početnog znanja o krivičnom djelu i počiniocu, one su i najčešći subjekti koji prijavljuju krivično djelo, podnoseći usmene ili telefonske izvještaje nadležnom državnom organu, uglavnom policiji. Bitno je kako se strukture državnog organa, tj. policije ophode prema žrtvi tokom davanja izvještaja. Posebne preporuke su od velikog značaja za policijske službenike i iste umanjuju mogućnosti sekundarne viktimizacije žrtve. Preporučljivo je da se pored uvrštavanja izjave žrtve u zapisnik o primanju krivične prijave ista čuva i u obliku audio-zapisa. Viktimolozi preporučuju da policijski službenik koji sačinjava klasičan izvještaj o primanju krivične prijave bude lice ženskog pola, "prvenstveno da bi spriječio žrtvu da suzi detalje krivičnog djela ili da uspostavi povoljnu situaciju, vizuelni i psihološki kontakt između sagovornika."⁷³

"Ako se izvještaj podnese odmah nakon krivičnog djela, policijski inspektor, u skladu s načelom hitnosti, odmah nakon preliminarnog razgovora s podnosiocem zahtjeva, prvo organizuje neposredne operativne i istražne radnje (obezbjedenje mjesta zločina, identifikacija, pregled vozila i putnika, potjeru ili drugi oblik potrage za počiniocem, inspekcije i sl.), nakon čega organizuje da se žrtva odvede u medicinsku ustanovu na ginekološke i druge medicinske preglede."⁷⁴

Zaštita žrtava od sekundarne viktimizacije

Najvažniji međunarodni dokumenti za zaštitu žrtava od sekundarne viktimizacije su **Deklaracija o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti** (usvojena 1986. godine od strane UN-a)⁷⁵ i Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope br R (85) 11 o položaju žrtava u okviru krivičnog prava i postupka (usvojena 1985. godine)⁷⁶.

⁷³ Prof. dr. Metodija ANGELESKI, Ass. mr Tamara Adamova, Ass. mr Ardian Islami, mr Dragan Milosheski "Iskaz žrtve silovanja (Kriminalističko-viktimološki aspekti). Zbornik radova Druge međunarodne naučne viktimološke konferencije u BiH, 22. 11. 2017. godine

⁷⁴ Adžajlić-Dedović, A.; Simović, M.; Angelski, M.; Butorac, K.; Čekić, E.; Topić, Ž.; Hunček, S.; Madeško, B.; Taso-Deljković, A.; Andrić, D.; Luketić, I. (2021.) *Forenzička viktimologija i psihologija I*. GrafoMark. Banja Luka

Ovi dokumenti traže od država da:

- poboljšaju položaj žrtava u procesu informisanja o postupku,
- obezbijede da se čuje mišljenje žrtve,
- da obezbijede pomoć i podršku žrtvama tokom cijelog krivičnog postupka,
- smanje neprijatnosti na minimum i maksimalno povećaju bezbjednost žrtava u svim fazama te
- izbjegnu nepotrebno odugovlačenje postupka.

Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope iz 2006. godine o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije zahtijeva od država članica da u svom zakonodavstvu i praksi definišu sekundarnu viktimizaciju "kao sva nesavjesna, protivzakonita i pogrešna postupanja prema žrtvama od strane institucija i pojedinaca".⁷⁷

U BiH prevencija sekundarne viktimizacije podrazumijeva primjenu viktimoloških mjera prevencije, u koje spadaju:

- a) edukovanje javnosti o sekundarnoj viktimizaciji (posebno državnih službenika);
- b) uspostavu modela prevencije sekundarne viktimizacije koji se oslanjaju na lokalnu zajednicu; i
- c) zabranu i sankcionisanje, zakonskom i podzakonskom regulativom, ponašanja i aktivnosti koje predstavljaju sekundarnu viktimizaciju.

Poslodavci informišu zaposlene o pravima u slučaju sextortiona ili sličnog

Bilo bi izuzetno poželjno da poslodavci, a prije svega javne institucije, preduzeća i sl., prilikom zapošljavanja upoznaju zaposlenog/u o njegovim/njenim pravima u slučaju sextortiona, te da ta prava budu objavljena kroz dokumentaciju koja prati ugovor o zasnivanju radnog odnosa i obuku na radnom mjestu u svakoj instituciji, preduzeću i sl. kako bi u svakom momentu zaposleni mogli znati koje su im opcije na raspolaganju. Bitno je zakonski uspostaviti prethodno navedeno kao obavezu, za početak barem u javnom sektoru.

⁷⁵ Dostupna na <http://media.cgo-cce.org/2013/06/17-Deklaracija-o-osnovnim-nacelima-pravde-u-vezi-sa-zrtvama-krivicnih-djela-i-zloupotrebe-vlasti.pdf>

⁷⁶ Dostupna na <https://rm.coe.int/16804dcaae>

⁷⁷ Preporuka Rec(2006)8 Komiteta ministara Savjeta Evrope državama članicama o pomoći žrtvama zločina od 14. 06. 2006. godine, preuzeta sa <https://rm.coe.int/16805afa5c>

Podizanje svijesti

Na okruglom stolu o sextortionu u Bosni i Hercegovini policijski zvaničnik obrazložio je poređenje sa situacijom u njegovom gradu deceniju ranije, kada su se slične rasprave vodile o porodičnom nasilju. Primijetio je da u to vrijeme nije bilo slučajeva nasilja u porodici, a ljudi nisu mislili da je to problem u njihovoj zajednici. Danas zajednica godišnje ima oko 20 slučajeva nasilja u porodici. Nije da nasilje u porodici nije postojalo prije 10 godina, već samo ljudi nisu bili svjesni problema i nisu znali šta učiniti u takvim slučajevima. Izrazio je nadu da bi pokretanje rasprave o sextortionu postiglo sličan rezultat. (International Association of Women Judges (2017), "Naming, shaming and ending sextortion: toolkit")

Kako bi prepoznali sextortion i u suštini se znali zaštititi, neophodno je da se uvrste edukacije kroz obrazovni sistem, kao i obavezna predavanja od početka akademske godine o sextortionu, mehanizmu prijave i zaštite. Takođe je neophodno edukovati o sekundarnoj viktimizaciji, zašto se mora obratiti pažnja na odnos prema žrtvama (pogledati poglavlje "sekundarna viktimizacija i okrivljavanje žrtve"), i kako izbjeći korištenje etiketiranja. Primjeri pokreta #MeToo i #NisamTražila se mogu shvatiti kao platforme koje osnažuju žrtve i pomažu im da kažu svoju priču. Te primjere možemo iskoristiti za promociju važnosti i institucionalizovanja sistema podrške, jer jedino takav sistem može pomoći žrtvama tokom procesa prijave i nakon epiloga iste.

Obuka sudija i tužilaca

Sljedeće preporuke pomažu u kreiranju kvalitetnijih kurikuluma i prakse u obuci sudija i tužilaca senzibiliziranih na sextortion i sposobnih da u potpunosti obavljaju povjerene im funkcije:

- Prepoznavanje pozitivnih praksi u drugim državama te uključenje istih u bh. sistem kroz obuke sudija i tužilaca. Obuke bi trebalo da obuhvataju postojanje i prevalenciju sextortiona, kao i mogućnosti koje postojeći zakoni u određenoj zemlji nude za procesuiranje takvih slučajeva.
- Obučavanje pojedinaca (uključujući sudije i tužioce) koji komuniciraju sa žrtvama sextortiona ili koji istražuju njihove prijave da paze na svoj govor te izbjegavaju reviktimizaciju i spriječe moguće pristrasnosti.⁷⁸

⁷⁸ H. Feigenblatt, Prekidanje tišine oko sextortiona, Transparency International, 2020; https://images.transparencycdn.org/images/2020_Report_BreakingSilenceAroundSextortion_English.pdf

- Sprovesti uporednu pravnu analizu prethodnih slučajeva sextortiona, kako bi se identifikovali faktori koji povećavaju ili smanjuju šanse za uspjeh na sudu.
- Kreiranje priručnika koji će biti korišten za stvaranje svijesti kod sudija, tužilaca, aktivista, akademika i drugih učesnika.⁷⁹
- Zaštita žrtava u toku suđenja - od posebne važnosti je da sudije i tužioci budu upoznati sa senzitivnošću žrtava, te da preduzmu radnje koje će omogućiti kako fizičku, tako i emotivnu zaštitu žrtava te da se izbjegne situacija koja se navodi kao negativan primjer u nastavku.

Mehanizmi prijave

Neophodno je izvršiti obuke policijskih službenika o primarnom vidu zaštite za žrtve, za rad sa žrtvama sextortiona. Policijski službenici moraju biti kontekstualno obučeni, da sami ne bi doveli do dalje i ponovne viktimizacije žrtve.

Kako bi žrtve najlakše razumjele mehanizam prijave i uvidjele da sistem nudi određeni vid zaštite, neophodno je da informacije o načinu prijave i daljim koracima budu jasno vidljive po obavještajnim kanalima nadležnih MUP-ova. Takođe, kontakt telefoni za dodatne informacije o mehanizmu prijave, samoj prijavi i podršci žrtvi treba da budu jasno istaknuti kako na obavještajnim kanalima MUP-ova, tako i na oglasnim pločama relevantnih institucija, univerziteta i sl.

Alternativno, žrtve se mogu prvo uputiti ka centru za pravnu pomoć, nevladinim organizacijama za podršku žrtvama ili se obratiti centru za socijalni rad, kako bi dobile neophodnu zaštitu i/ili podršku, kao i savjet na koji način dalje postupiti. Alternativni put se takođe može koristiti i u slučaju da policija ne odgovori adekvatno, posebno u polju zaštite, tada se žrtve mogu obratiti za pomoć i sigurnim kućama koje djeluju na području Bosne i Hercegovine.

Pravna pomoć

Žrtve koje podnose prijave treba da dobiju jasne pravne i proceduralne smjernice od onih koji obrađuju njihove prijave (MUP-ovi, tužilaštva, poslodavci), uključujući savjete o svim pravnim rizicima (na primjer, potencijalnom gonjenju zbog optužbi za korupciju), vjerovatnim troškovima koje može pretrpjeti žrtva itd. Mehanizmi izvještavanja mogu uključivati fond za pružanje pomoći u pravnim postupcima i podršku žrtvama u ozbiljnim finansijskim potrebama.

Takođe, svi ogranci TI imaju odjele za pružanje besplatne pravne pomoći. Međutim, čak i oni bi trebalo da imaju dodatnu obuku na temu sextortiona, zbog delikatnosti istog, i tek treba da budu prepoznati kao pomoć žrtvama sextortiona u

⁷⁹ Ibid.

pravnom savjetovanju.

Poželjno bi bilo da i poslodavci razviju informativne kanale o načinu prijave sextortiona, kroz održavanje info-sesije, edukacije ili drugog vida informisanja.

Podrška žrtvama

U skladu s međunarodnim standardima, Bosna i Hercegovina je preuzela obavezu da usaglasi kako državne, tako i entitetske zakone kojima se reguliše ostvarivanje osnovnih prava žrtava. Polazeći od međunarodnih obaveza, državnih i entitetskih zakona, ali još više od obaveza utvrđenih zakonima kojima se reguliše pravo na socijalnu zaštitu, kreirane su Smjernice za rad **centara za socijalni rad**, kojima se utvrđuje sadržaj aktivnosti, mjera za djelovanje uključenih institucija prema njihovoj nadležnosti. Centri za socijalni rad su institucije osnovane na nivou lokalne samouprave, a njihov način rada i ciljne grupe korisnika regulisani su prvenstveno entitetskim zakonima o socijalnoj zaštiti i Zakonom o socijalnoj zaštiti Brčko distrikta BiH. Usluge socijalnog rada su definisane pomenutim zakonima i podrazumijevaju sljedeće aktivnosti:

- preventivna djelatnost;
- dijagnostika;
- tretman i savjetodavno-terapijski rad zasnovan na primjeni stručnih i naučnih saznanja u cilju pružanja stručne pomoći pojedincima, porodicama i društvenim grupama da rješavaju svoje životne teškoće;
- pomoć u organizovanju lokalnih i drugih zajednica da sprečavaju probleme i ublažavaju posljedice.

Uloga centara za socijalni rad

Država putem centara za socijalni rad žrtvama omogućava:

- jednokratnu novčanu pomoć;
- psiho-socijalnu pomoć;
- smještaj u sigurnu kuću;
- savjetovanje.

Pravila i postupak direktne asistencije žrtvama utvrđeni su **Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka**⁸⁰. Pravilima su ustanovljene sljedeće obaveze centra za socijalni rad:

- a) prijavljivanje (član 6);
- b) fizička zaštita (član 10): Služba za socijalnu zaštitu, u saradnji s lokalnom

⁸⁰ Smjernice o postupanju centara za socijalni rad, Ministarstvo sigurnosti BiH, Smjernice o postupanju Centara za socijalni rad sa žrtvama trgovanja ljudima, 2010; http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/prirucnici/?id=5318

policijom, dužna je da nastavi da sprovodi mjere pojačanog nadzora u pogledu stanja fizičke sigurnosti žrtve i svjedoka žrtve utvrđujući razuman rok pojačanog nadzora i sistem dostavljanja informacija u cilju obezbjeđenja prevencije od sekundarne viktimizacije; zatim

- c) socijalna zaštita (član 12): Centri za socijalni rad su obavezni da žrtvi pruže zaštitno zbrinjavanje i stanovanje, novčanu pomoć, savjetodavno-terapijski rad i stručnu pomoć u smislu uključivanja u program resocijalizacije; i
- d) zaštita djece (član 15): Organ starateljstva obavezan je po službenoj dužnosti preduzimati potrebne mjere radi zaštite prava i utvrđivanja najboljeg interesa djeteta.

Praktičnu primjenu zakona je neophodno unaprijediti i obezbijediti neophodna sredstva kako bi se obezbijedilo sprovođenje svih obaveza centra za socijalni rad, te pomogao sistem podrške i zaštite žrtava.

Nevladine organizacije za podršku žrtvama i skloništa za žene

One su u posljednjim godinama postale značajna dopuna zvaničnim državnim organima, ali ponekad i direktnim društvenim mrežama žrtve koju čine prijatelji i porodica. Organizacije namijenjene žrtvama kriminaliteta nude sljedeće oblike pomoći i podrške:

- emotivnu podršku, informacije i upućivanje na druge službe;
- stručnu pomoć (pravnu, psihološku, medicinsku),
- različite oblike praktične pomoći (upis djece u vrtić ili školu, prevoz, finansijsku pomoć u hitnim situacijama),
- humanitarnu pomoć,
- porodično savjetovanje i posredovanje,
- smještaj (sklonište, dnevni centar),
- podršku na sudu i podršku u kontaktima sa drugim institucijama;
- grupe samopomoći, podizanje svijesti o nasilju i mogućim oblicima zaštite;
- pomoć u procesu reintegracije i socijalne inkluzije.

Na području Bosne i Hercegovine djeluje devet sigurnih kuća, u sklopu nevladinih i/ili humanitarnih organizacija. Smještajni kapaciteti su raspoloživi žrtvama nasilja u porodici. U Federaciji BiH se nalazi šest sigurnih kuća i to u okviru djelovanja sljedećih organizacija **Medica Zenica; Fondacija lokalne demokratije, Sarajevo; Vive žene, Tuzla; Žene sa Une, Bihać; Žena BiH, Mostar i Mirjam, Caritas, Mostar**. Pri nevladinim organizacijama u Republici Srpskoj djeluju tri sigurne kuće i to **Budućnost, Modriča; Udružene žene, Banjaluka i Fondacija Lara, Bijeljina**.

Ove sigurne kuće, osim što predstavljaju sigurno utočište za žrtve, istovremeno im pružaju i druge vidove pomoći u zavisnosti od kapaciteta njihovih organizacija u okviru kojih djeluju. Sigurne kuće pružaju i usluge savjetovanja, medicinsko zbrinjavanje i pravnu pomoć, a pojedine i ekonomsko osnaživanje kroz po-

hađanje obuka (npr. Medica Zenica). Zatim, **Helsinški odbor za ljudska prava** pruža stručnu i konkretnu pomoć za žrtve kršenja ljudskih prava; te **UŽR "Bolja budućnost" Tuzla** radi u polju zaštite ljudskih prava s posebnim fokusom na prava žena Romkinja.

Pravna pomoć

Žrtve sextortiona i/ili drugih vidova seksualnog uznemiravanja za pravnu pomoć mogu se obratiti kako sigurnim kućama, tako i **ALAC**, koji pruža pravnu pomoć građanima BiH koji su suočeni s problemima korupcije, **Centru ženskih prava (CŽP) Zenica**, koji nudi pravnu pomoć za žene i djecu i pravnu pomoć iz oblasti rodnih prava. Fondacija lokalne demokratije nudi SOS liniju koja omogućava da građani/ke Kantona Sarajevo, ali i šire, tokom 24 sata prijave bilo koji oblik nasilja u porodici: fizičko, psihološko, seksualno i ekonomsko. Pored toga, Fondacija Centar za žene nudi besplatnu pravnu pomoć, kao i psihološku i socijalno-ekonomsku podršku. Fondacija **Udružene žene Banjaluka** omogućuje SOS telefon koji je aktivan 24 časa, putem kojeg žrtve nasilja u porodici ili drugih oblika rodno zasnovanog nasilja mogu dobiti psihološku podršku, informacije o zaštiti svojih prava i procedurama zaštite prava pred institucijama. Osim SOS telefona, Fondacija pruža besplatnu pravnu pomoć, besplatnu psihološku podršku i savjetovanje. Od servisa, Fondacija još pruža usluge kroz sigurnu kuću za žene žrtve porodičnog nasilja, servis za ekonomsko osnaživanje žena i grupe za samopomoć žena koje su žrtve rodno zasnovanog nasilja. Pravnu pomoć ženama žrtvama nasilja i diskriminacija takođe nudi i organizacija **Vaša prava**, te **Udruženje građana "Budućnost"**, koje pored pravne pruža i psihološku i medicinsku pomoć ženama žrtvama nasilja.

Jačanje istraživanja vezanih za sextortion

Preciznijom definicijom pojma sextortion i uvođenjem istog u domaće zakonodavstvo, postaće lakše pratiti pojavu ovih djela, kao i njihovu obradu od strane tužilaštva i sudova. Analiza slučajeva ukazaće na poboljšanje u tretmanu žrtve, izostanak sekundarne viktimizacije i presude donesene protiv počinilaca krivičnih djela. Takođe, edukacije treba da doprinesu značajnom umanjenju ove pojave po ostalim institucijama, posebno obrazovnim. Pojavom većeg obima materijala bilo kroz zvanične kanale ili putem društvenih mreža, stvaraće se kvalitetniji osnov za analizu pojave i borbe protiv sextortiona, što može biti jedna od aktivnosti nevladinog sektora, kao npr. Udruženje žena sudija i tužilaca, TI BiH u saradnji sa srodnim NVO-ima itd.

Tabela presuda

Presuda broj / datum	91 0 K 032549 16K	32 0 K 31826 17 K	45 0 K 028523 14 K	32 0 K 127234 16 K 2	510K *** 15 K	51 0 K *** 15 K	60 0 K 535796 16K
Sud	Osnovni sud u Bijeljini	Opcinski sud u Orasju	Opcinski sud u Gorazdu	Opcinski sud u Tuzli	Opcinski sud Travnik	Opcinski sud u Travniku	Opcinski sud u Sarajevu
Oblast (npr. škola, univerzitet)	Škola	Radni odnosi na privatnom posjedu	Radni odnosi u privatnoj radnji/trgovini.	Univerzitet	Privatni odnosi-veza	Privatni odnosi - veza	Privatni odnosi - veza
Krivično djelo	Škola	Spolni odnosi	Spolni odnos zlouporabom položaja nasilničko ponašanje	Zloupotreba položaja ili ovlaštenja	Privatna na spolni odnošaj	Privatna na spolni odnošaj	Privatna na spolni odnošaj
Status/pozicija optuženog	Nastavnik	Poslodavac i zajmodavac	Zaštitar	Univerzitetski profesor	Bivši partner	Bivši partner	Bivši partner
Status žrtve	Učenice	Zaposlena	Djevojka optuženog	Studentice	Bivša partnerica	Bivša partnerica	Bivša partnerica
Vrijeme od počinjenja djela do podizanja optužnice	01.09.-24.10.2013. (djelo), 25.03.2016. (presuda)	07.05.2015. (djelo), 25.01.2016. (optužnica)	Decembar 2013 (djelo) Optužnica 15.05.2014.	Djelo: 4.10.2003. i 17.6.2006. Optužnica: 24.05.2012.	Od početka 2014. do oktobra 2014. Optužnica: 25.2.2015.	Mart-maj 2014. – Optužnica 25.2.2015.	Januar-septembar 2015. - optužnica 29.01.2016.
Vrijeme od podizanja optužnice do donošenja presude	22.07.2015. (optužnica)	2012. ljeto - 03.10.2012. (optužnica)	12.2016.-06.10.2017. (djelo) 28.11.2017. (optužnica potvrđena)	Optužnica: 15.05.2014. Optužnica: 07.10.2014. presuda 18.04.2019.	Optužnica: 1.11.2015. Presuda: 24.11.2016.	Optužnica 25.2.2015. Presuda 26.04.2017.	Optužnica 29.01.2016. Presuda 11.07.2016.

Presuda broj / datum	91 0 K 032549 16K	32 0 K 31826 17 K	45 0 K 028523 14 K	32 0 K 127234 16 K 2	510K *** 15 K	51 0 K *** 15 K	60 0 K 535796 16K
Vrsta presude: Osuđujuća/oslobađajuća	Osuđujuća	Osuđujuća	Osuđujuća	Osuđujuća	Osuđujuća	Osuđujuća	Osuđujuća
Ukoliko je osuđujuća, vrsta sankcije	Uslovna osuda – kazna zatvora u trajanju od 1 godine, ova kazna se neće izvršiti ukoliko optuženi u roku od 3 godine, od dana pravozažnosti ove presude, ne počinu novo krivično djelo.	Kazna zatvora u trajanju od 6 mjeseci	Kazna zatvora 3 mjeseca (primuda na spolni odnošaj) i kazna zatvora 2 mjeseca (nasilničko ponašanje)	Oštećene su dobijale pozitivne ocjene na ispitima bez polaganja ispita.	Uslovna osuda na kaznu zatvora u trajanju od 6 mjeseci ako u roku od jedne godine i šest mjeseci ne učini novo krivično djelo.	Uvjetna kazna zatvora, ako u roku od 1 godine ne počinu krivično djelo.	Kazna zatvora u trajanju od tri godine
Elementi ucjene	Opuženi je oštećenog predlagao i nagovarao je da mu dug od 5.000 KM vrati u seksualnim odnosima. Opuženi je govorio da će "ako ne bude dolazila, pričati po selu kakva je i da diže pare na konto odnosa a ne rada."	Opuženi je žrtvu ucjenjivao snimkom seksualnog odnosa zbog čega ona nije smjela prekinuti odnos s njim.	Da, optuženi je dvije žrtve ucjenjivao potpisivanjem ugovora o radu u prodavnici.	Oštećene su dobijale pozitivne ocjene na ispitima bez polaganja ispita.	Da, optuženi je oštećenog prijetio da će objaviti njene fotografije na kojima je oštećena bez odjeće, i da će ih pokazati njihovom ocu, ukoliko ne bude pristala na spolni odnos s njim.	Da, optuženi je oštećenog prijetio da će objaviti njene fotografije na kojima je oštećena bez odjeće, i da će ih pokazati njihovom ocu, ukoliko ne bude pristala na spolni odnos s njim.	Da, optuženi je oštećenim prijetio da će objaviti njene fotografije na kojima su oštećena bez odjeće, i da će snimak zati njihovom ocu, ukoliko ne bude pristala na spolni odnos sa njim.

Presuda broj / datum	91 0 K 032549 16K	32 0 K 31826 17 K	45 0 K 028523 14 K	32 0 K 127234 16 K 2	510K *** 15K	51 0 K *** 15 K	60 0 K 535796 16K
Da li su uzete u obzir olakšavajuće okolnosti?	Da	-	-	Da	-	Da	Da
DA, koje su to okolnosti	<p>Optuženi bez obzira što smatra da njegovo ponašanje ne predstavlja krivično djelo, ipak je iskreno i korektno pred sudom. Iznosio sve što se desavalo između njega i oštećenih, osim određenih radnji za koje je sud ocijenio da ih nije isticao iz razloga ipak ispoljene njegove posramljenosti zbog ovakvog njegovog postupka. Ostali razlozi: optuženi porodičan čovjek, oženjen,..... okollina ga doživljava kao dobrog čovjeka, uzornog društvenog i prosvetnog radnika. I samo vođenje ovog potpuno rasvjetljavanja ovog događaja optuženi doživio kao ogromnu biamazu i ukalljanost njegove ličnosti.</p>	<p>Priznanje krivnje optuženog: „Sud je cijenio da je optuženi priznao izvršenje krivičnog djela... te time pomogao sudu u efikasnijem okončanju krivičnog postupka“; nezaposlenost optuženog, obećanje optuženog da više neće ponoviti to djelo.</p>	-	<p>Korektno ponašanje optuženog, te njegova ugledna ličnost.</p>	-	<p>Priznanje krivice optuženog, da je porodičan, otac maloljetnog djeteta, nije osuđivan i da je iskazao kajanje.</p>	<p>Neo-suđivanost optuženog.</p>

Presuda broj / datum	91 0 K 032549 16K	32 0 K 31826 17 K	45 0 K 028523 14 K	32 0 K 127234 16 K 2	510K *** 15K	51 0 K *** 15 K	60 0 K 535796 16K
Da li su uzete u obzir otežavajuće okolnosti?	-	Da	-	-	-	Da	Ne
DA, koje	-	<p>Nepristojno ponašanje optuženog tijekom rasprave kada je i pored opomena suda upadao u rijec i ometao ispitivanje svjedoka. Optuženi je pri počinjenju ovog kaznenog djela ispoljavao visok stupanj krivnje, što također predstavlja otežavajuću okolnost na strani optuženika. Ranije osuđivan - Laka tjelesna ozljeda.</p>	<p>Prethodno osuđivan.</p>	Ne	-	<p>Težina počinjenog krivičnog djela i okolnosti pod kojima je počinjeno.</p>	-
Da li je traženo mišljenje psihologa ili slično kao sudskog vještaka?	Ne	Da, psi-hološko vještacenje oštećene.	Ne	Da, psi-hološko vještacenje oštećene	Ne	Ne	Ne

Presuda broj / datum	91 0 K 032549 16K	32 0 K 31826 17 K	45 0 K 028523 14 K	32 0 K 127234 16 K 2	51 0 K *** 15 K	60 0 K 535796 16K
Da li je u presudi sa- držana argumentaci- ja/obrazloženje presude?	Da	Djelimično da, ali za mnoge stavke nije navedena zakonska utemeljenost, posebno za olakšavajuće okolnosti uzete u obzir.	Da	Da	Djelimično da.	Da
Da li je optuženi pre- thodno osuđivan?	Da, na kaznu zatvora od 4 mjeseca, uslovno na 2 godine zbog krivičnog djela tjelesna povređa.	Da, uslov- nom osuđom za krivično djelo nasilje u porodici.	Ne	Ne	Ne	Ne
Dodatne napomene	Oštećene mogu svoj imovins- ko-pravni zahtjev prema optuženom ostvarivati u pamnici.	Oštećena svoj imov- insko-pravni zahtjev pre- ma optužen- om može ostvarivati u pamnici.	Zaključeno je sporazum o priznanju krivice.	Prvobitno je 2015. godine, osuđen na kaznu 7 mjeseci zat- vora i određ- eno 2 godine uslovne nakon čega se Tužilaštvo TK, žalilo, te je Kantonalni sud u Tuzli ukino presu- du i predmet vratilo na ponovno sudenje.	Zaključeno je sporazum o priznanju krivice.	Optuženi je djelo priznao, te su izvedeni dokazi potvr- diti priznanje krivnje. Odbrana je zatražila da se u obzir uzme prethodna jubavna veza između žrtve i optuženog, te njegov odnedavno bračni status, te činjenica da supruga nije upoznata sa ovim krivičnim postupkom.

© Transparency International Bosna i Hercegovina

BANJA LUKA
Gajeva 2
78000 Banja Luka

SARAJEVO
Mula Mustafe Bašeskije 9/1
71000 Sarajevo

www.ti-bih.org

www.ti-bih.org

